

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

Географічний факультет

Кафедра економічної географії та екологічного менеджменту

**СТАЛИЙ ТУРИСТИЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ ПРИРОДООХОРОННИХ
ТЕРИТОРІЙ У ТРАНСКОРДОННОМУ СПІВРОБІТНИЦТВІ (НА
ПРИКЛАДІ НПП “ВИЖНИЦЬКИЙ”)**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконав:

здобувач 2 курсу, 204-м групи

галузі знань 07 Управління та
адміністрування

спеціальності 073 Менеджмент

ОП «Менеджмент туристичної індустрії»

Плінгей А.В.

Науковий керівник к. геогр. н.

доц. Наконечний К. П.

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри №7

від «28» листопада 2025 р.

Зав. кафедри _____ проф. Валерій Руденко

АНОТАЦІЯ

У кваліфікаційній роботі досліджено теоретичні, організаційні та прикладні аспекти сталого туристичного менеджменту природоохоронних територій у контексті транскордонного співробітництва. На прикладі Національного природного парку «Вижницький» проаналізовано природно-географічні передумови, туристично-рекреаційний потенціал, інфраструктурні характеристики, організацію туристичної діяльності та управлінські практики Парку. Визначено основні екологічні, інституційні, інфраструктурні та транскордонні бар'єри розвитку сталого туризму в українсько-румунському прикордонні. Обґрунтовано напрями удосконалення туристичного менеджменту НПП «Вижницький» відповідно до міжнародних стандартів UNWTO, IUCN та Європейської хартії сталого туризму, з урахуванням принципів адаптивного управління, участі громад і формування транскордонних туристичних продуктів.

Ключові слова: сталий туризм, туристичний менеджмент, природоохоронні території, національний природний парк, транскордонне співробітництво, НПП «Вижницький».

ANOTATION

The qualification paper examines theoretical, organizational, and applied aspects of sustainable tourism management of protected areas in the context of cross-border cooperation. Using Vyzhnytskyi National Nature Park as a case study, the research analyzes natural and geographical conditions, tourism and recreational potential, infrastructure development, tourism organization, and management practices. Key environmental, institutional, infrastructural, and cross-border challenges to sustainable tourism development in the Ukrainian–Romanian border region are identified. The paper substantiates strategic directions for improving tourism management in Vyzhnytskyi National Nature Park in accordance with UNWTO, IUCN, and the European Charter for Sustainable Tourism standards, emphasizing adaptive management, community participation, and the development of cross-border tourism products.

Keywords: sustainable tourism, tourism management, protected areas, national nature park, cross-border cooperation, Vyzhnytskyi National Nature Park.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело та переклади.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО ТУРИСТИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ	7
1.1. Понятійно-термінологічні основи сталого туризму.....	7
1.2. Природно-заповідний фонд України як об'єкт туристичного менеджменту.....	14
1.3. Транскордонне співробітництво в сфері сталого туризму	25
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НПП «ВИЖНИЦЬКИЙ»	33
2.1. Природно-географічні умови та рекреаційний потенціал НПП «Вижницький» ...	33
2.2. Туристична інфраструктура, потокові характеристики та поведінкові моделі відвідувачів.....	43
2.3. Організація туристичної діяльності, менеджмент НПП та участь у міжнародних/транскордонних програмах	55
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ СТАЛОГО ТУРИЗМУ В УМОВАХ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ НАЦІОНАЛЬНИМИ ПАРКАМИ РУМУНІЇ ТА УКРАЇНИ.....	59
3.1. Екологічні та інфраструктурно-просторові виклики сталого розвитку туризму..	59
3.2. Організаційні, управлінські та соціально-економічні бар'єри розвитку сталого туризму.....	68
3.3. Транскордонні обмеження та проблеми інтеграції в міжнародні туристичні мережі Румунією та Україною	75
РОЗДІЛ 4. НАПРЯМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ УДОСКОНАЛЕННЯ СТАЛОГО ТУРИСТИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НПП «ВИЖНИЦЬКИЙ» У КОНТЕКСТІ ТРАНСКОРДОННОЇ СПІВПРАЦІ	80
4.1. Стратегічні та управлінські підходи до розвитку сталого туризму НПП «Вижницький»	80
4.2. Формування транскордонних туристичних продуктів та інтеграція у міжнародні мережі	85
ВИСНОВКИ	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	96
ДОДАТКИ	100
ДОДАТОК А	100
ДОДАТОК Б.....	101
ДОДАТОК В.....	102

ВСТУП

Актуальність теми. Сталий розвиток туризму на природоохоронних територіях сьогодні посідає ключове місце у системі управління природними ресурсами, регіонального розвитку та міжнародної екологічної політики. Зростання туристичної мобільності, посилення рекреаційного навантаження, а також зростаючий інтерес до природних ландшафтів Карпат актуалізують проблему забезпечення балансу між збереженням природних комплексів і розвитком туристичної активності. Особливої ваги ця проблема набуває у прикордонних регіонах, де природно-заповідні території є одночасно об'єктами охорони, елементами міжнародної екологічної мережі та ресурсами для формування транскордонних туристичних продуктів.

Національний природний парк «Вижницький» — один із ключових природоохоронних осередків українських Карпат, що характеризується високим рівнем біологічного та ландшафтного різноманіття, значним рекреаційним потенціалом та вигідним географічним положенням поблизу кордону з Румунією. Територія Парку входить до формування Карпатського екологічного коридору та має усі передумови для розвитку екотуризму, інтерпретаційних маршрутів, транскордонних екологічних практик і спільних туристичних продуктів. У контексті євроінтеграційних процесів України поглиблення співпраці з природоохоронними установами Румунії — зокрема національними парками Мунтєнії, Марамурешу чи Ретезату — створює можливість переходу від локального управління до формування єдиної моделі сталого туристичного менеджменту на прикордонних територіях.

Актуальність теми посилюється також необхідністю адаптації системи управління природоохоронними установами до вимог міжнародних стандартів: концепції сталого туризму UNWTO, Рекомендацій IUCN, Європейської хартії сталого туризму на природоохоронних територіях, а також практик транскордонних програм Interreg, ENI CBC та інших інструментів територіального співробітництва. Для НПП «Вижницький» важливо не лише зберігати природні комплекси, але й ефективно управляти туристичними

потоками, формувати конкурентоспроможні туристичні продукти, залучати громади та підвищувати якість рекреаційних послуг без шкоди для природних екосистем.

Об'єктом дослідження є туристично-рекреаційна діяльність на природоохоронних територіях у системі транскордонного співробітництва.

Предметом дослідження є механізми, інструменти та підходи сталого туристичного менеджменту в НПП «Вижницький» у взаємодії з природоохоронними установами Румунії.

Мета роботи полягає у комплексному аналізі сучасного стану туристично-рекреаційної діяльності НПП «Вижницький», визначенні проблем та бар'єрів розвитку сталого туризму у транскордонному вимірі та обґрунтуванні напрямів удосконалення менеджменту Парку відповідно до міжнародних стандартів і практик.

Для досягнення мети передбачено виконання таких *завдань*:

- розкрити теоретико-організаційні засади сталого туризму та особливості функціонування ПЗФ як об'єктів туристичного менеджменту;
- проаналізувати природно-географічні передумови, туристичну інфраструктуру та рекреаційний потенціал НПП «Вижницький»;
- оцінити організацію туристичної діяльності Парку, його управлінські практики та участь у міжнародних і транскордонних проєктах;
- виявити екологічні, інфраструктурні, управлінські та транскордонні бар'єри розвитку сталого туризму;
- запропонувати стратегічні підходи, інструменти та моделі співпраці для підвищення ефективності сталого туристичного менеджменту НПП «Вижницький» у контексті транскордонної взаємодії з Румунією.

Методологічну основу дослідження становлять принципи сталого природокористування, екологічного менеджменту та транскордонного співробітництва. У роботі застосовано системний, порівняльно-географічний, статистичний, картографічний, структурно-функціональний, експертний та аналітичний методи. Інформаційну базу складають наукові публікації,

нормативно-правові акти, дані адміністрації НПП «Вижницький», матеріали міжнародних проєктів та офіційна статистика.

Наукова новизна роботи полягає у формуванні комплексної моделі удосконалення сталого туристичного менеджменту НПП «Вижницький» у транскордонному контексті, що враховує сучасні європейські стандарти управління природоохоронними територіями та специфіку прикордонного регіону.

Практичне значення полягає у можливості використання результатів дослідження для розробки стратегічних документів Парку, створення транскордонних туристичних продуктів, підготовки програм співпраці з природоохоронними установами Румунії та підвищення ефективності менеджменту території на засадах сталості.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО ТУРИСТИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЙ

1.1. Понятійно-термінологічні основи сталого туризму

Сталий туризм становить один із ключових напрямів сучасної туристичної науки та практики, оскільки забезпечує баланс між економічними вигодами, соціокультурними цінностями та збереженням природного середовища, що особливо важливо для природоохоронних територій, які мають одночасно екологічну, рекреаційну та освітню функції. Вперше концепція сталого розвитку була офіційно сформульована у доповіді Міжнародної комісії з навколишнього середовища та розвитку «Наше спільне майбутнє» (1987), де розвиток визначено як сталий тоді, коли він задовольняє потреби сучасного покоління, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби [1]. На основі цього підходу Всесвітня туристична організація (UNWTO) розробила базове визначення сталого туризму як такого, що «враховує повний спектр його нинішніх і майбутніх економічних, соціальних і екологічних впливів, задовольняє потреби туристів, індустрії, довкілля та місцевих громад» [2]. Таким чином, сталий туризм — це не окремий вид туризму, а модель управління, що охоплює всі туристичні практики, орієнтовані на ресурсозбереження, соціальну відповідальність і довгострокову економічну стійкість.

Понятійно-категоріальний апарат сталого туризму складається з ряду ключових термінів: «carrying capacity» (рекреаційна місткість території), «responsible tourism» (відповідальний туризм), «community-based tourism» (туризм, орієнтований на громаду), «green tourism» (зелений туризм), «ecotourism» (екотуризм), «low-impact tourism» (туризм із мінімальним впливом), «nature-based tourism» (природний туризм), «pro-poor tourism» (туризм для подолання бідності), а також поняття «сталий менеджмент природоохоронних територій», що відображає інтегровану систему управлінських інструментів, спрямованих на збереження цілісності екосистем і водночас на розвиток безпечних форм рекреації [3; 4]. Екотуризм як важлива складова сталого туризму

тлумачиться Міжнародним товариством екотуризму як «відповідальні подорожі природними територіями, що сприяють охороні природи, підтримують добробут місцевого населення та передбачають інтерпретацію природних цінностей» [5]. На природоохоронних територіях України до найпоширеніших форм сталого туризму належать екотуризм, геотуризм, сільський зелений туризм, науково-пізнавальний та екопросвітницький туризм.

З позицій управління сталий туризм ґрунтується на трьох взаємопов'язаних принципах: екологічному, соціокультурному та економічному. Екологічний принцип передбачає мінімізацію впливу туристичної діяльності на природні екосистеми, забезпечення охорони біорізноманіття, обмеження рекреаційного навантаження, застосування природоохоронних технологій та моніторинг змін екосистем під впливом туризму [2; 6]. Соціокультурний принцип передбачає повагу до культурної спадщини, традицій місцевих громад, розвиток локальної ідентичності та участь населення у прийнятті управлінських рішень, що відповідає рекомендаціям ЮНЕСКО та ICOMOS [7]. Економічний принцип спрямований на формування стабільних джерел доходів, розвиток локального бізнесу, диверсифікацію туристичних продуктів і створення довгострокових робочих місць без загрози деградації природного середовища [2; 8].

Сталий туризм як наукова концепція сформувався наприкінці ХХ століття під впливом глобальних екологічних викликів, посилення рекреаційного навантаження на природні території та зростання ролі туризму в соціально-економічному розвитку регіонів. Його теоретичні засади ґрунтуються на системному баченні туристичної дестинації як складної соціо-еколого-економічної системи, у якій взаємодіють природні ресурси, соціальні спільноти, туристична інфраструктура, управлінські інституції та бізнес-сектор. Саме таке розуміння лежить в основі праць провідних дослідників — Б. Лейна, Х. Крампа, М. Хантера, С. Брамвелла, Р. Батлера, які наголошують на необхідності поєднання екологічної рівноваги, економічної життєздатності та соціальної відповідальності у плануванні туристичної діяльності.

У працях Б. Лейна сталий туризм розглядається не просто як альтернативний вид туризму, а як керівна управлінська парадигма, що встановлює принципи довгострокового розвитку туристичних територій. Лейн підкреслює, що сталий туризм є «рамковою моделлю», здатною адаптуватися до регіональних особливостей, різних масштабів територій та рівня антропогенного навантаження. Він наголошує, що лише системне поєднання планування, менеджменту та участі громад дозволяє утримувати баланс між потребами туристів, стейкхолдерів та екосистемами. Такий підхід передбачає, що будь-які управлінські рішення повинні базуватися на науковому аналізі, прогнозуванні та екологічному моніторингу, а також враховувати соціокультурний контекст регіону.

Х. Крамп у своїх дослідженнях трактує сталий туризм як динамічну, адаптивну систему, у якій управління має відповідати на зміни зовнішнього середовища: коливання туристичних потоків, кліматичні виклики, деградацію ресурсів, зміни поведінкових моделей відвідувачів. Він виділяє ключовий принцип адаптивності, що означає — управління туристичною дестинацією повинно регулярно переглядати підходи, коригувати інструменти планування та оперативно реагувати на перевантаження або деградацію територій. Це співзвучно з моделями LAC (Limits of Acceptable Change) та VERP (Visitor Experience and Resource Protection), які передбачають визначення критичних екологічних порогів і впровадження механізмів контролю навантаження. Таким чином, сталий туризм постає як процес безперервної оцінки, корекції та удосконалення управлінських практик.

М. Хантер у своїй концепції «глибокої сталості» пропонує відмову від економічно орієнтованої парадигми туризму та перехід до екосистемоцентричного управління. Він наголошує, що пріоритетом має бути не максимізація туристичних потоків, а забезпечення відновлення природних ресурсів і мінімізація впливу на екологічні процеси. З цієї точки зору, Хантер виокремлює кілька рівнів сталості: від «слабкої», що допускає економічну перевагу над екологічною, до «сильної», де природа та екосистемні межі

визначають ступінь допустимої діяльності людини. Його підхід особливо важливий для природоохоронних територій — таких як національні парки — де не можна виходити за межі екологічної ємності території. Саме тому концепція Хантера знаходить практичне застосування у плануванні рекреаційного навантаження, оцінці екосистемних послуг та розробці природоохоронних програм.

С. Брамвелл та Б. Лейн у спільних публікаціях наголошують, що сталий туризм є насамперед процесом управління, а не фіксованим станом. Він передбачає участь усіх стейкхолдерів — від державних органів і місцевих громад до бізнесу та екологічних організацій. Такий підхід отримав назву «collaborative governance» — управління на основі партнерства, яке забезпечує прозорість, комунікацію, узгодження інтересів та зниження конфліктності. Колаборативне управління є фундаментом транскордонного співробітництва, де успіх залежить від здатності різних країн координувати природоохоронні, соціальні та туристичні політики.

Усвідомлення туристичної дестинації як соціо-еколого-економічної системи означає, що сталий туризм не може розглядатися одновимірно. Він поєднує:

- соціальний вимір (поведінка відвідувачів, участь громад, культурна спадщина);
- економічний вимір (місцевий розвиток, фінансова стійкість, зайнятість);
- екологічний вимір (охорона природи, збереження біорізноманіття, екосистемні послуги);
- управлінський вимір (планування, моніторинг, нормативно-правові механізми);
- просторовий вимір (функціональне зонування, транспортна доступність, інфраструктура);
- поведінково-інформаційний вимір (освіта, інтерпретація, цифровізація).

Усі ці компоненти перебувають у взаємодії та формують складну систему, у якій навіть незначні зміни — наприклад, збільшення кількості туристів або

транспортне перенавантаження — можуть спричинити суттєві екологічні та соціальні наслідки. Саме тому сталий туризм вимагає системного аналізу, прогнозування та застосування наукових моделей управління.

Нижче подано таблицю, яка узагальнює основні наукові підходи до сталого туризму та демонструє різницю між ними з точки зору наукових шкіл.

Таблиця 1.1.1 . Наукові підходи до трактування концепції сталого туризму та їх управлінські характеристики

Наукова школа / автор	Концептуальний підхід	Основні характеристики	Значення для природоохоронних територій
Б. Лейн	Сталий туризм як управлінська парадигма	системність, довготривалість, адаптивне планування, участь громад	формує стратегічні моделі управління парками
Х. Крамп	Адаптивний менеджмент	гнучкість, відповідь на зміни, моніторинг стану екосистем	дозволяє регулювати рекреаційні потоки і навантаження
М. Хантер	Теорія "глибокої сталості"	екосистемоцентричність, пріоритет природи над економікою	критично важлива для НПП та біосферних резерватів
С. Брамвелл, Б. Лейн	Колаборативне управління	партнерство, багаторівнева взаємодія, узгодження інтересів	основа транскордонної співпраці
Р. Батлер	Модель еволюції туристичної дестинації (TALC)	циклічність розвитку, ризики деградації на пізніх стадіях	допомагає прогнозувати перевантаження територій

Примітка: Таблиця складена автором на основі систематизації наукових підходів.

Особливої актуальності набуває питання «рекреаційної ємності» — максимальної кількості відвідувачів, яка може перебувати на природній території без погіршення стану екосистем чи зниження туристичного досвіду [10]. Національні природні парки, будучи територіями з особливим природоохоронним режимом, зобов'язані враховувати екологічні обмеження при організації відвідуваності, що робить сталий туризм їх базовою моделлю розвитку.

Таблиця 1.1.2 – Порівняльна характеристика традиційного та сталого підходів до управління туризмом

Критерій порівняння	Традиційний туризм	Сталий туризм
Мета розвитку	Максимізація туристичних потоків	Баланс економічних, соціальних та екологічних цілей
Об'єкт управління	Туристичний продукт	Туристична дестинація як система
Підхід до ресурсів	Інтенсивне використання	Раціональне та обмежене використання
Роль громади	Пасивна	Активна (співуправління)
Управлінський горизонт	Короткостроковий	Довгостроковий
Контроль впливів	Відсутній або фрагментарний	Системний моніторинг
Прийняття рішень	Централізоване	Партнерське (collaborative governance)

Аналіз даних, наведених у табл. 1.2, свідчить про принципову відмінність між традиційним та сталим підходами до управління туристичною діяльністю. Якщо традиційна модель орієнтована переважно на кількісні показники розвитку туризму та короткострокову економічну вигоду, то сталий туризм розглядає туристичну дестинацію як складну соціо-еколого-економічну систему, у межах якої управлінські рішення мають базуватися на балансі інтересів різних стейкхолдерів і враховувати довгострокові екологічні та соціальні наслідки. Такий підхід змінює саму логіку менеджменту — від експлуатаційної до інтегрованої та адаптивної.

Європейська модель сталого туризму для природоохоронних територій ґрунтується на положеннях Європейської хартії сталого туризму (EUROPARC Federation), яка визначає, що туристична діяльність у національних парках має сприяти як збереженню екосистем, так і розвитку місцевих громад, бути інтегрованою з управлінськими планами території та підпорядковуватись принципам партнерства, довіри та прозорості [11]. Хартія наголошує на необхідності створення довгострокових планів сталого туризму, участі парків у транскордонних мережах, використанні інноваційних інструментів інтерпретації природи, розвитку еко-інфраструктури та формуванні сталих туристичних продуктів. Подібну позицію сформульовано IUCN, яка визначає, що природоохоронні території мають управлятися відповідно до принципу «conservation first», тобто охорона природи і збереження екосистемної цілісності є домінантними щодо будь-якої туристичної діяльності [12].

У міжнародній науковій літературі сталий туризм також розглядається крізь призму участі місцевих громад і моделі «good governance» (належного врядування), яка передбачає залучення стейкхолдерів, прозорість прийняття рішень, локальний контроль ресурсів і соціальну справедливість [13]. Особливо це важливо для гірських та прикордонних територій, таких як Буковинські Карпати, де місцеві громади є традиційними користувачами природних ресурсів і мають бути партнерами у розвитку сталого туризму. Залучення громад до створення туристичних продуктів, розвитку екоінфраструктури, проведення

моніторингу та інтерпретації природи дозволяє зміцнити локальну економіку і забезпечити підтримку природоохоронного режиму.

Сталий туризм на природоохоронних територіях України визначається рядом національних документів. Закон України «Про природно-заповідний фонд» встановлює, що рекреаційна та туристична діяльність на території національних природних парків має здійснюватися з дотриманням принципу пріоритетності охорони природи та у межах зонування території [14]. Державна стратегія регіонального розвитку та Стратегія розвитку туризму та курортів України акцентують на необхідності розвитку екотуризму, транскордонної співпраці та формування сталих туристичних кластерів у Карпатському регіоні [15]. Крім того, Україна є учасницею ряду міжнародних природоохоронних й туристичних ініціатив (Carpathian Convention, Interreg, ENI CBC), що формує нормативну основу сталого менеджменту туризму в прикордонних регіонах.

Таким чином, понятійно-термінологічна база сталого туризму характеризується багатогранністю та інтеграційністю, що відображає сучасні соціо-еколого-економічні виклики. Сталий туризм — це не лише інструмент охорони природи, але й модель розвитку територій, що передбачає зважений менеджмент туристичної діяльності, участь місцевих громад, міжнародне партнерство та впровадження адаптивних управлінських рішень. Для природоохоронних територій транскордонного характеру, таких як НПП «Вишнівецький», сталий туризм є основою формування екологічно відповідальних маршрутів, транскордонних туристичних продуктів та інтеграції у міжнародні природоохоронні мережі, що вимагає комплексного підходу до управління та переосмислення ролі туризму в системі збереження природної спадщини.

1.2. Природно-заповідний фонд України як об'єкт туристичного менеджменту

Природно-заповідний фонд України (ПЗФ) є унікальним комплексом територій та об'єктів, що мають особливе природоохоронне, наукове, естетичне,

рекреаційне та освітнє значення. Його формування та функціонування визначається як складова національної екологічної політики, що спрямована на збереження біорізноманіття, підтримання екологічної рівноваги та забезпечення сталого використання природних ресурсів відповідно до вимог міжнародних конвенцій та стратегій сталого розвитку. Природно-заповідний фонд охоплює понад 8500 територій та об'єктів різних категорій, що займають близько 6,8% площі України, і включає біосферні та природні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, ботанічні сади, дендропарки та зоологічні парки [1]. У сучасних умовах ПЗФ розглядається не лише як природоохоронна інституція, але й як важливий об'єкт туристичного менеджменту, що потребує впровадження науково обґрунтованих підходів до організації рекреації, управління потоками відвідувачів та розвитку екотуристичної інфраструктури.

Згідно із Законом України «Про природно-заповідний фонд України» туристична й рекреаційна діяльність дозволена не на всіх категоріях ПЗФ, а лише на тих, де це не суперечить режиму охорони. Найбільш відкритими до сталого туризму є національні природні парки та регіональні ландшафтні парки, де серед основних завдань визначено забезпечення організованого відпочинку, розвитку пізнавального туризму, екологічної освіти та формування відповідальної природокористувацької культури суспільства [2]. У біосферних та природних заповідниках, де пріоритетною є охорона природних комплексів і проведення наукових досліджень, відвідування має суворі обмеження, проте в буферних зонах допускається еколого-освітня діяльність та регульований туризм відповідно до рекомендацій ЮНЕСКО для біосферних резерватів [3].

Управління туристичною діяльністю на ПЗФ базується на концепції функціонального зонування, яка передбачає територіальний поділ на зони з різним рівнем антропогенного навантаження: заповідну, регульованої рекреації, стаціонарної рекреації, господарську та буферну. Такий підхід відповідає міжнародним рекомендаціям IUCN щодо менеджменту природоохоронних територій категорії II (національні парки), де пріоритетом є охорона природи, але

допускається розвиток низьковпливового туризму та інтерпретаційних практик [4]. Зонування виступає інструментом контролю рекреаційних потоків, мінімізації екологічного впливу та забезпечення безпечних умов для відвідувачів.

Природно-заповідний фонд як об'єкт туристичного менеджменту має низку специфічних функцій, що відрізняють його від інших туристичних дестинацій. По-перше, ПЗФ виступає носієм унікальних природних ландшафтів, рідкісних видів флори та фауни, геологічних утворень та історико-культурних ресурсів, які формують особливу цінність туристичного продукту. По-друге, природоохоронний статус накладає обмеження, що зменшують можливості масового туризму, але стимулюють розвиток екотуризму, наукового та освітнього туризму, природної інтерпретації та маршрутів із низьким рівнем впливу. По-третє, туристичний менеджмент на ПЗФ має враховувати екологічну місткість території (*carrying capacity*) і забезпечувати дотримання стандартів безпечного перебування на природі, що потребує розбудови спеціалізованої інфраструктури — екостежок, оглядових майданчиків, інформаційних центрів, екологічних класів, місць короткотривалого відпочинку та візуалізації природної спадщини [5].

Сталий туризм як наукова концепція передбачає використання системного підходу до аналізу туристичної діяльності, в межах якого туристична дестинація розглядається як складна соціо-еколого-економічна система, де взаємодіють природні ресурси, місцеві громади, туристичний бізнес, органи влади та зовнішні стейкхолдери (донори, міжнародні організації, мережі охоронюваних територій). У працях Б. Лейна, М. Хантера, Х. Крампа, а також дослідників, що працюють в руслі концепції сталого розвитку ООН та UNWTO, сталий туризм інтерпретується не лише як «екологічно дружній» або «зелений» туризм, а як управлінська парадигма, що задає рамки прийняття рішень щодо використання території, розподілу вигод та ризиків, визначення допустимих навантажень і планування розвитку в довгостроковій перспективі. У цій парадигмі туристична дестинація розуміється як динамічна система з численними зворотними зв'язками: інтенсивність туризму впливає на стан природних екосистем, які, у свою чергу, визначають привабливість території; соціально-економічні вигоди

для громади можуть як посилювати підтримку природоохоронних режимів, так і стимулювати надмірну експлуатацію, якщо відсутні механізми регулювання. Саме тому сталий туризм все частіше описують через категорії адаптивного менеджменту, ризик-орієнтованого планування та інтегрованого управління територіями, а не лише через набір екологічних обмежень. Б. Лейн підкреслює, що сталий туризм – це насамперед «керований процес змін», який вимагає постійного моніторингу, залучення стейкхолдерів і коригування управлінських рішень, тоді як М. Хантер пропонує розглядати сталий туризм у ширшому полі «сталих моделей споживання», де подорожі мають узгоджуватися із загальною екологічною місткістю планети, вуглецевим слідом, життєвим циклом туристичного продукту. У наукових дискусіях виділяють кілька ключових вимірів сталого туризму: екологічний (збереження біорізноманіття, ландшафтною структури, водних і ґрунтових ресурсів, запобігання деградації екосистем); соціокультурний (повага до місцевої культури, збереження нематеріальної спадщини, уникнення конфліктів між місцевими жителями й туристами); економічний (створення доданої вартості в регіоні, диверсифікація економіки, підтримка місцевого підприємництва); інституційний (наявність ефективних управлінських структур, прозорі правила доступу до ресурсів, участь стейкхолдерів у прийнятті рішень). Системний підхід передбачає, що всі ці виміри мають розглядатися у взаємозв'язку, а успішність сталого туризму оцінюється не за окремим показником (кількість туристів чи обсяг доходів), а за балансом між збереженням природних та культурних цінностей, якістю життя населення та стійкістю локальної економіки. Важливою складовою концепції сталого туризму є поняття «несучої (рекреаційної) місткості» території – максимальної кількості відвідувачів, при якій природні системи, соціальна тканина місцевих громад та якість туристичного досвіду не зазнають неприйнятних змін. У сучасних моделях менеджменту це поняття трансформується у «адаптивну місткість», коли допустимі навантаження уточнюються на основі моніторингу, сценарного моделювання та інструментів GIS-аналізу, а управлінські рішення приймаються поетапно (наприклад, через

зонування, введення сезонних обмежень, квотування відвідування окремих локацій). У працях дослідників, що працюють з національними парками та іншими категоріями ПЗФ, сталий туризм розглядається також як інструмент комунікації між природоохоронними установами й суспільством: через правильно організований туризм парки можуть доносити цінність охоронюваних екосистем, формувати екологічну свідомість, залучати додаткові ресурси на охорону природи. При цьому наголошується, що «сталий» – не означає «безконфліктний»: будь-яка діяльність, у тому числі туристична, породжує конкуренцію за ресурси (землю, воду, простір, увагу відвідувачів), а отже потребує механізмів узгодження інтересів – від консультацій із громадськістю та партисипативного планування до створення дорадчих рад при адміністраціях парків. Щоб узагальнити різні підходи до розуміння сталого туризму у науковій літературі, доцільно виділити кілька основних наукових парадигм (ресурсно-екологічну, соціально-орієнтовану, економіко-ринкову та управлінсько-інституційну), кожна з яких акцентує увагу на певному аспекті системи та пропонує власний набір інструментів менеджменту.

Таблиця 1.2.1. – Наукові підходи до інтерпретації сталого туризму

Науковий підхід	Ключовий акцент	Типові управлінські інструменти
Ресурсно-екологічний	Обмеження антропогенного навантаження, збереження екосистем і біорізноманіття	Зонування територій, встановлення квот і лімітів, екологічний моніторинг
Соціально-орієнтований	Якість життя місцевих громад, збереження культурної спадщини, участь населення	Партисипативне планування, підтримка локальних ініціатив, екоосвіта
Економіко-ринковий	Конкурентоспроможність дестинації, створення доданої	Маркетинг дестинації, розвиток малого бізнесу,

	вартості, інвестиційна привабливість	диверсифікація туристичних продуктів
Управлінсько- інституційний	Ефективність інституцій, політика, регулювання, багаторівневе управління	Стратегії й плани управління, міжвідомча координація, міжнародні стандарти (IUCN, EUROPARC)

У практиці сталого туристичного менеджменту всі ці підходи реалізуються одночасно: екологічні обмеження задають рамки для використання ресурсів; соціально орієнтовані інструменти забезпечують прийнятність туризму для місцевих жителів; економічні механізми дозволяють перетворити туризм на джерело доходів і робочих місць; інституційні рішення гарантують прозорість та узгодженість управління. Таким чином, сталий туризм як наукова концепція виступає інтегруючою рамкою, яка дозволяє поєднати природоохоронні, соціальні та економічні цілі в єдиній системі управління дестинацією, що особливо актуально для природоохоронних територій транскордонного характеру, таких як НПП «Вижницький».

Для НПП «Вижницький» транскордонне співробітництво є стратегічно важливим напрямом діяльності, оскільки Парк має спільні природні комплекси з румунськими національними парками, що входять до Карпатського екологічного коридору, формуючи єдиний простір поширення гірських лісових екосистем, популяцій великих хижаків (ведмідь, вовк, рись), рідкісних видів флори та фауни й традиційних карпатських ландшафтів. Спільність біогеографічних умов зумовлює потребу в координації природоохоронних і туристичних політик по обидва боки кордону: охоронювана територія, яка ефективно зберігається в межах України, втрачає частину свого потенціалу, якщо на суміжних територіях відсутні узгоджені режими користування, є бар'єри для міграції видів або нерівномірно розвинена туристична інфраструктура. Саме тому транскордонне співробітництво для НПП «Вижницький» включає кілька ключових блоків: спільний природоохоронний моніторинг (у тому числі великих хижаків, лісових

та водних екосистем), координацію підходів до рекреаційного зонування, розробку узгоджених стандартів відвідування та інтерпретації природи, а також створення комплексних транскордонних туристичних продуктів. У площині моніторингу це означає запровадження єдиних протоколів збору даних, спільних польових експедицій, обміну результатами між українськими та румунськими науковцями, інтеграцію даних у спільні геоінформаційні платформи. Для НПП «Вижницький» це відкриває можливість не лише підвищувати якість наукових досліджень, а й використовувати результати моніторингу як основу для адаптивного менеджменту туризму (визначення чутливих зон, сезонних обмежень, розміщення маршрутів тощо). Важливим напрямом є розвиток інфраструктури природної інтерпретації: створення та модернізація візит-центрів, екостежок, оглядових майданчиків, інформаційних стендів і мультимедійних експозицій таким чином, щоб відвідувачі по обидва боки кордону отримували цілісну картину про Карпатський регіон і розуміли його як єдину екологічну та культурну цілісність. Узгодження стандартів інтерпретації (єдині теми, візуальний стиль, підходи до роботи з різними цільовими аудиторіями) дозволяє позиціонувати транскордонну територію як «спільний парк без кордонів», що відповідає протоколам IUCN та програмам EUROPARC Federation щодо «Transboundary Parks – Following Nature’s Design». Іншим виміром є формування спільних туристичних продуктів: довгодистанційних маршрутів, що проходять через українські та румунські природоохоронні території; пакетних турів, які комбінують відвідування НПП «Вижницький» та парків-сусідів; тематичних продуктів (наприклад, «шлях великих хижаків», «шлях давніх лісів», «етнокультурні стежки Буковини»). Такі продукти дають змогу збільшувати тривалість перебування туристів у регіоні, розподіляти туристичні потоки між різними ділянками, зменшуючи навантаження на окремі «гарячі точки», та формувати додану вартість за рахунок комплексності вражень. Участь НПП «Вижницький» у транскордонних програмах (типу ENI CBC, Interreg тощо) дозволяє залучати інвестиційні ресурси на розвиток туристичної та екологічної інфраструктури, професійне навчання персоналу, розробку

спільних стратегій, маркетингових кампаній та брендингу транскордонного регіону. Це, у свою чергу, підвищує туристичну конкурентоспроможність території, сприяє диверсифікації місцевої економіки й створенню робочих місць у сфері сервісу та малого бізнесу, стимулює розвиток креативних індустрій, пов'язаних із природою та культурою Карпат. Важливо, що транскордонне співробітництво в сфері сталого туризму містить і сильний природоохоронний компонент: завдяки спільному плануванню можна уникати фрагментації екосистем, погоджувати маршрути так, щоб не перетинати чутливі оселища, створювати «тихі зони» для рідкісних видів, а також використовувати туризм як інструмент фінансування заходів з охорони природи (через плати за послуги, партнерські проєкти з туроператорами, цільові фонди). Таким чином, для НПП «Вижницький» транскордонне співробітництво в сфері сталого туризму – це не лише можливість залучити додаткові потоки відвідувачів, а передусім інструмент інтегрованого управління спільними природними комплексами, підвищення якості менеджменту, зміцнення міжнародного іміджу парку й регіону та формування унікальних транскордонних продуктів, орієнтованих на вимогливий міжнародний ринок природноорієнтованого туризму.

Таблиця 1.2.2. – Основні напрями транскордонного співробітництва НПП «Вижницький» у сфері сталого туризму

Напрямок співробітництва	Зміст та інструменти реалізації	Управлінське значення для НПП «Вижницький»
Природоохоронний моніторинг	Спільні програми спостережень за лісовими, водними екосистемами та популяціями великих хижаків; єдині протоколи збору даних; обмін науковою інформацією	Забезпечення науково обґрунтованого адаптивного менеджменту туризму
Рекреаційне зонування	Узгодження зон рекреації та охорони; координація режимів	Запобігання перевантаженню

	використання територій по обидва боки кордону	територій та деградації екосистем
Інтерпретація природної спадщини	Спільні стандарти оформлення візит-центрів, екостежок, інформаційних матеріалів; єдиний тематичний підхід	Формування цілісного образу транскордонного Карпатського регіону
Транскордонні туристичні продукти	Довгодистанційні маршрути; тематичні тури («шлях великих хижаків», «давні ліси»); пакетні пропозиції	Збільшення тривалості перебування туристів і розподіл потоків
Інфраструктурні проекти	Розвиток екостежок, оглядових майданчиків, навігації, цифрових сервісів за підтримки програм ENI CBC, Interreg	Підвищення якості туристичного сервісу та доступності території
Інституційне партнерство	Співпраця з адміністраціями парків, громадами, НУО, науковими установами	Реалізація принципів collaborative governance
Фінансування та інвестиції	Залучення грантів, міжнародних програм, партнерських коштів	Диверсифікація джерел фінансування природоохоронної діяльності

Примітка: *Складено автором на основі узагальнення міжнародних практик транскордонного управління.*

Крім екологічного аспекту, важливою складовою туристичного менеджменту є системна, довгострокова робота з місцевими громадами, без участі яких будь-які стратегії сталого туризму залишаються формальними. Наукові дослідження показують, що залучення громади до створення туристичних продуктів, співуправління маршрутами, проведення екоосвітніх

заходів та громадського моніторингу сприяє, з одного боку, соціально-економічному розвитку територій (нові робочі місця, зростання доходів, розвиток малого бізнесу, збереження традиційних ремесел), а з іншого – підвищує легітимність природоохоронних режимів, зменшує конфлікти щодо користування ресурсами та підсилює екологічну відповідальність населення. Для прикордонних регіонів, таких як Буковина, ця взаємодія ускладнюється додатковими чинниками: історично сформованою багатокультурністю, різницею в адміністративних режимах по обидва боки кордону, трудовою міграцією населення, відмінностями у доступі до ринків збуту та туристичних потоків. У таких умовах природно-заповідний фонд (ПЗФ) виконує не лише класичну функцію охорони природи, а й транскордонну інтеграційну функцію – «зшиває» природні комплекси в межах міжнародних біокоридорів і створює простір для спільних з іншими країнами туристичних ініціатив. Участь громад у цьому процесі може проявлятися на кількох рівнях: на локальному – через створення громадських рад при адміністрації парку, залучення мешканців до обговорення планів зонування, розвитку інфраструктури, розміщення маршрутів; на економічному – через підтримку локальних підприємців, які пропонують екосервіси (проживання в садибах сільського зеленого туризму, локальна гастрономія, гіді-провідники, майстер-класи, крафтові вироби); на освітньому – через спільну організацію екофестивалів, волонтерських таборів, шкільних програм з «життя поруч із парком». У контексті транскордонного співробітництва ПЗФ стає платформою для створення спільних українсько-румунських проєктів, де громади з обох сторін кордону можуть розробляти взаємодоповнюючі туристичні пропозиції: наприклад, транскордонні екомаршрути, які проходять через декілька сіл і парків; «дзеркальні» інтерпретаційні центри, що розповідають про спільну природну та культурну спадщину; спільні бренди локальних продуктів, які просуваються як частина «карпатського» або «буковинського» туристичного досвіду. Екологічні коридори, транскордонні маршрути, партнерські парки й спільні центри інтерпретації природи в цьому випадку виступають не лише елементами туристичної

інфраструктури, а й інструментами розвитку людського капіталу: вони створюють простір для обміну знаннями, взаємного навчання, зміцнення довіри між громадами. Для НПП «Вижницький» важливо, щоб робота з громадами була інтегрована в усі ключові управлінські процеси: від розробки стратегічних документів і планів сталого туризму до щоденного менеджменту маршрутів (наприклад, співучасть жителів у маркуванні стежок, утриманні локацій, зборі даних про відвідувачів). Саме така модель «спільного управління» дозволяє зробити туризм інструментом не лише збереження природи, а й посилення соціальної згуртованості, розвитку місцевої економіки та формування транскордонної ідентичності, де ПЗФ виступає символом спільних цінностей і ресурсом, відповідальність за який поділяють усі учасники – адміністрація парку, громади, бізнес та партнери з сусідніх країн.

Європейська практика демонструє, що природоохоронні території є основними полігонами для впровадження інноваційних моделей сталого туризму, зокрема згідно з Європейською хартією сталого туризму у природоохоронних територіях (EUROPARC Federation), де визначено обов'язковість партнерства між адміністраціями парків, туристичним бізнесом, громадами та органами місцевого самоврядування для досягнення збалансованого розвитку [7]. Українські національні природні парки активно включаються у міжнародні програми Interreg, ENI CBC, Carpathian Convention, що сприяє модернізації туристичної інфраструктури, розробці спільних транскордонних маршрутів та інтеграції у європейські стандарти управління.

Управління ПЗФ України у контексті туризму включає такі ключові напрями: планування та регулювання рекреації; розробку туристичних продуктів, орієнтованих на природну інтерпретацію; забезпечення безпеки відвідувачів; екологічний моніторинг; співпрацю з туристичними операторами; впровадження освітніх програм та популяризацію природної спадщини. Значна увага приділяється інфраструктурній модернізації: облаштування екостежок, відновлення рекреаційних зон, нанесення навігаційної та попереджувальної

розмітки, оформлення інформаційних стендів, створення візит-центрів та мультимедійних екоосвітніх платформ.

Важливо підкреслити, що розвиток туризму на ПЗФ має відповідати екологічним обмеженням та бути інтегрованим у систему охорони природи, зокрема через впровадження принципів адаптивного менеджменту (adaptive management), який передбачає гнучке реагування на зміни у стані екосистем, туристичних потоків та соціальних умов. Екологічні ризики — надмірне відвідування, витоптування ґрунтів, ерозія стежок, шумове навантаження, загрози для дикої фауни — потребують постійного моніторингу та науково обґрунтованого обмеження доступу до чутливих територій [8].

Таким чином, природно-заповідний фонд України є складною системою територій, що одночасно виконують природоохоронну, наукову, освітню та рекреаційну функції, а тому потребують високоефективного туристичного менеджменту. Туризм на ПЗФ має розвиватися лише на засадах сталості, відповідальності та партнерства, з урахуванням екологічної місткості, соціально-економічних потреб місцевих громад та міжнародних природоохоронних стандартів. У контексті транскордонного регіону Карпат природоохоронні території, такі як НПП «Вишнівецький», відіграють провідну роль у формуванні спільного природно-туристичного простору України та Румунії, що робить їх ключовим об'єктом сталого туристичного менеджменту.

1.3. Транскордонне співробітництво в сфері сталого туризму

Транскордонне співробітництво у сфері сталого туризму розглядається як одна з ключових форм інтеграції природоохоронних територій у міжнародні екологічні та соціально-економічні мережі, що забезпечує узгоджене управління природними ресурсами, координацію туристичних потоків та розвиток спільних інноваційних туристичних продуктів. У європейській практиці транскордонний сталий туризм базується на принципах Програми транскордонного співробітництва Ради Європи, рекомендаціях IUCN щодо менеджменту природоохоронних територій, Європейській ландшафтній конвенції та цілях

сталого розвитку ООН, які підкреслюють важливість міждержавної співпраці для збереження біологічного різноманіття та формування транскордонних екомереж [9]. Згідно з Конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат (Карпатська конвенція), яка є ключовим правовим документом для України і Румунії, транскордонні регіони повинні забезпечувати узгоджені дії у сфері охорони природи, екологічного моніторингу, розвитку екотуризму та менеджменту рекреаційної діяльності [10]. Стаття 9 Конвенції прямо визначає необхідність координації туристичної політики, створення транскордонних туристичних маршрутів та впровадження сталих практик природокористування.

Транскордонне співробітництво на Карпатському просторі є особливо важливим, оскільки природні екосистеми не мають адміністративних кордонів, а національні природні парки, зокрема НПП «Вижницький», розташовані в регіоні, де України межує з Румунією, — країною, яка активно впроваджує моделі сталого туризму у своїх природоохоронних установах. У Румунії функціонують численні національні парки (Марамуреш, Ретезат, П'ятра-Крайулуй, Ванаторі-Нямц), які є потенційними партнерами України у розвитку спільних туристичних продуктів, екологічних коридорів, інтерпретаційних центрів та маршрутів спадщини, що відповідають рекомендаціям Європейської федерації природних парків (EUROPARC) [11]. У цьому контексті транскордонний сталий туризм виступає не лише як форма культурного й економічного обміну, але й як інструмент збереження природної спадщини через координацію дій у сфері охорони природи, управління рекреаційними потоками та гармонізації екологічних стандартів.

Вагомим інструментом транскордонного співробітництва є програми Європейського Союзу: Interreg, ENI CBC, IPA та інші, що спрямовані на підтримку спільних природоохоронних і туристичних ініціатив. Програма Interreg Europe підкреслює, що прикордонні регіони потребують інтегрованих моделей управління, де природоохоронні об'єкти стають центрами сталих туристичних кластерів, які поєднують інфраструктуру, громади, бізнес і інституції охорони природи [12]. У рамках програм ENI CBC «Румунія—

Україна» реалізовано низку проєктів, спрямованих на розбудову екоінфраструктури, модернізацію туристичних стежок, розвиток транскордонних центрів екологічної освіти та популяризацію природної спадщини Карпат [13]. Зокрема, ці програми підтримують «м'яку» інфраструктуру сталого туризму: інформаційні системи, веб-платформи, цифрові маршрути, інтерпретаційні центри та системи навігації, що дозволяють регулювати туристичні потоки та підвищувати рівень безпеки.

Таблиця 1.3.1. – Міжнародні нормативні документи та програми транскордонного співробітництва у сфері сталого туризму

Документ / програма	Основні положення у сфері сталого туризму	Значення для управління природоохоронними територіями
Програма транскордонного співробітництва Ради Європи	Підтримка міждержавної співпраці, розвиток транскордонних регіонів, інтеграція природоохоронних територій	Формування узгоджених управлінських підходів у прикордонних регіонах
Рекомендації IUCN щодо менеджменту ПЗТ	Пріоритет охорони природи, адаптивне управління, контроль рекреаційного навантаження	Забезпечення екосистемоцентричного підходу до розвитку туризму
Європейська ландшафтна конвенція	Збереження ландшафтного різноманіття, інтеграція ландшафтів у політику розвитку	Урахування ландшафтної цінності при плануванні туристичної діяльності

Цілі сталого розвитку ООН (SDGs)	Баланс економічних, соціальних та екологічних цілей розвитку	Орієнтація туристичної діяльності на довгострокову стійкість
Карпатська конвенція	Координація охорони природи, розвиток екотуризму, спільні маршрути	Нормативна база транскордонного менеджменту в Карпатському регіоні
Програма Interreg	Розвиток транскордонних туристичних кластерів, інтегроване управління	Створення спільних туристичних продуктів і інфраструктури
Програма ENI CBC «Румунія—Україна»	Підтримка екоінфраструктури, екопросвіти, цифрових маршрутів	Модернізація туристичної інфраструктури та управління потоками

Примітка: *Складено автором на основі аналізу міжнародних нормативних документів та програм транскордонного співробітництва.*

У сучасній науковій літературі транскордонний сталий туризм розглядається як особлива модель співуправління (co-management), що базується на принципах партнерства, взаємної відповідальності та екологічної інтеграції. За визначенням Т. Перрі та В. Стівенса, транскордонний туризм — це «туристична діяльність, організована на основі спільного управління природними ресурсами, що виходять за межі однієї держави, та спрямована на забезпечення збалансованого розвитку території через спільні інвестиції, екопросвітництво та екологічно виважений менеджмент» [14]. Дослідження К. Пріпа та М. Кіслера доводять, що для Карпатського регіону характерним є високий рівень взаємозалежності природних територій, тому ефективність охорони природи та рекреаційного використання може бути забезпечена лише за умови координації між країнами та впровадження спільних стандартів сталого менеджменту [15].

Важливим комплексним елементом транскордонного співробітництва є формування транскордонних туристичних продуктів. Це можуть бути міжнародні екомаршрути (Greenways, Via Carpatia), маршрути культурної спадщини (наприклад, маршрути ЮНЕСКО), тематичні природничі маршрути (геологічні, ботанічні, орнітологічні), велосипедні та піші стежки, що об'єднують природні території України та Румунії у цілісну туристичну систему. Європейська практика свідчить, що такі маршрути підвищують впізнаваність територій, сприяють розвитку малого туристичного бізнесу, покращують інтерпретацію природи та забезпечують рівномірний розподіл туристичних потоків, що знижує екологічне навантаження на ключові природні зони [16].

Транскордонний сталий туризм виконує також функцію екологічної дипломатії. Спільні природоохоронні проєкти та туристичні ініціативи посилюють міждержавну довіру, зменшують бар'єри для обміну інформацією, забезпечують спільний моніторинг довкілля, гармонізують екологічні стандарти, що особливо важливо для гірських екосистем Карпат, чутливих до антропогенних та кліматичних впливів [17]. У звітах Європейської комісії зазначається, що прикордонні Карпати є «зоною природних синергій», де спільні туристичні програми дозволяють поєднати збереження природи з розвитком місцевих громад, що повністю відповідає моделі сталого розвитку [18].

Для Національного природного парку «Вижницький» транскордонне співробітництво є одним із ключових стратегічних напрямів розвитку, оскільки географічне положення Парку та його природні комплекси інтегровані у ширший Карпатський екологічний коридор, що простягається через території України та Румунії. Карпати належать до найбільш цінних природних систем Європи, і саме на цій ділянці збереглися осередки пралісів, місця мешкання великих хижаків та високогірні ландшафти, які становлять унікальну наукову та природоохоронну цінність. Спільність екосистем — букових пралісів, гірських смерекових лісів, гірських потоків, субальпійських лук — створює природне підґрунтя для інтеграції природоохоронних заходів, моніторингу біорізноманіття та

координації рекреаційних практик, що у сучасних умовах є невід’ємним компонентом ефективного менеджменту природоохоронних територій.

Транскордонний характер природних комплексів означає, що екосистеми, які охороняються на території НПП «Вишницький», не є ізольованими: великі хижаки, птахи, дрібні ссавці та риби переміщуються через державний кордон, а екологічні процеси — міграції, розмноження, харчові ланцюги, динаміка популяцій — функціонують у масштабах усієї карпатської транснаціональної екосистеми. Це робить співпрацю з румунськими національними парками не просто бажаною, а обов’язковою передумовою для ефективного управління природними ресурсами. Зокрема, парки Марамуреш, Родна, Ванаторі-Нямц, Калімань і П’ятра-Крайулуй мають аналогічні природні комплекси, перебувають у подібних умовах антропогенного тиску та працюють у межах європейських природоохоронних програм PAN Parks, Natura 2000 та Transboundary Parks Programme.

Одним із центральних напрямів співпраці є спільні програми моніторингу великих хижаків, зокрема бурого ведмеда, рисі та вовка. Для цих видів характерні великі території міграції, тому синхронізований моніторинг між Україною та Румунією дозволяє отримувати достовірні дані про чисельність та стан популяцій. Впровадження єдиних протоколів обліку — фотопастки, генетичний моніторинг, снігові треки, дистанційне картування місць перебування — значно підвищує точність оцінок та допомагає прогнозувати екологічні ризики. Крім того, дані про міграційні коридори хижаків використовують для планування туристичної інфраструктури: оптимального розташування стежок, уникнення зон розмноження, розробки правил поведінки туристів, встановлення інформаційних табличок та кризових інструкцій.

Другим ключовим вектором є розвиток інфраструктури природної інтерпретації, що відповідає стандартам IUCN та EUROPARC щодо екологічної освіти та сталого відвідування природних територій. Йдеться про створення спільних інтерпретаційних центрів, виставок, інтерактивних маршрутів, аудіогідів, спільних інформаційних стендів, мультимедійних платформ.

Транскордонна уніфікація інтерпретації дозволяє:

- створити єдину інформаційну логіку для туристів обох країн;
- адаптувати контент для міжнародної аудиторії;
- забезпечити сталість знань про екологічні процеси Карпат;
- зменшити ризики неправильного поводження туристів з природою.

Особливо важливим є формування єдиних туристичних стандартів, що охоплюють безпеку, маркування маршрутів, рівні складності, екологічні обмеження, правила пересування природними територіями. На сьогодні європейські національні парки часто працюють за стандартами ERA, EUROPARC, Nordic Council, які є загальновизнаними. Їх адаптація в НПП «Вижницький» у співпраці з румунськими парками дозволить створити транскордонні маршрути з єдиною навігацією, QR-кодами, цифровими гідами та попередженнями про природні ризики. Крім того, такі стандарти допомагають уникати перевантаження територій, сприяють управлінню туристичними потоками та забезпечують рівні умови для відвідувачів з різними рівнями підготовки.

Транскордонна співпраця також відкриває можливості для реалізації спільних програм сталого менеджменту, включно з впровадженням моделі adaptive management (адаптивного управління), зонуванням природоохоронних територій, синхронізацією програм протипожежного захисту, управлінням відходами, впровадженням системи контролю навантаження на маршрути, моніторингом стану біорізноманіття та прогнозуванням впливу кліматичних змін. Важливим напрямом є інтеграція екосистемних підходів у планування, що відповідає позиції IUCN, згідно з якою природоохоронні території повинні управлятися як цілісні системи з урахуванням екологічних меж, природних ритмів та здатності екосистем до відновлення.

Участь НПП «Вижницький» у транскордонних проєктах, таких як Interreg, ENI CBC, Horizon Europe та програмах EUROPARC Federation, дає низку довгострокових переваг. По-перше, це зміцнення інституційної спроможності Парку: покращення матеріально-технічної бази, підвищення кваліфікації працівників, доступ до передових практик менеджменту. По-друге, залучення

міжнародного фінансування дозволяє модернізувати інфраструктуру — стежки, навігацію, центри відвідувачів, пункти безпеки, інтерпретаційні зони. По-третє, транскордонні проєкти сприяють розвитку партнерських мереж та підвищують впізнаваність Парку на міжнародному рівні, що, у свою чергу, підсилює його туристичну конкурентоспроможність.

Створення спільних туристичних продуктів — транскордонних маршрутів, етнокультурних шляхів, гастрономічних кластерів, екотуристичних турів — дозволяє залучити туристів з країн ЄС, підвищити економічну активність регіону, сформувати нові робочі місця та продовжити туристичний сезон. Водночас такі продукти мають високий природоохоронний потенціал: вони формують у туристів більш відповідальні поведінкові моделі, сприяють екологічній освіті та знижують ризик неконтрольованого «ди дикого» відвідування гірських територій.

У підсумку, транскордонне співробітництво для НПП «Вижницький» є не лише інструментом покращення туристичної інфраструктури, але й механізмом підвищення ефективності природоохоронної діяльності, управління екосистемами, зміцнення міжнародної інтеграції та формування конкурентоспроможних туристичних продуктів, які відповідають високим стандартам сталого розвитку. Участь у таких програмах дозволяє Парку діяти в логіці сучасних екологічних трендів, підсилювати свою роль у збереженні Карпатського біорізноманіття та водночас залишатися привабливою дестинацією для відповідальних туристів з усього світу.

Таким чином, транскордонне співробітництво в сфері сталого туризму є багатовимірною системою, що поєднує природоохоронні, економічні, освітні та культурні аспекти. Воно базується на партнерстві між країнами, спільному плануванні, координації туристичних потоків, інтегрованому менеджменті природних ресурсів та впровадженні інноваційних моделей управління. Для України та Румунії, які мають спільні Карпатські екосистеми, транскордонний сталий туризм є ключем до збереження природної спадщини, розвитку прикордонних громад та формування конкурентоспроможного туристичного середовища, що відповідає європейським стандартам сталості.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НПП «ВИЖНИЦЬКИЙ»

2.1. Природно-географічні умови та рекреаційний потенціал НПП «Вижницький»

Національний природний парк «Вижницький» є унікальним природним комплексом Буковинського Передкарпаття та частково Східних Карпат, розташованим у межах Чернівецької області на території Вижницького та Чернівецького районів. Парк було створено у 1995 році для збереження лісових екосистем Черемосько-Сіретського вододілу, охорони рідкісних та зникаючих видів флори й фауни, а також розвитку організованої рекреації та еколого-освітньої діяльності. Сучасна площа НПП становить близько 11 238 га, що включає гірські, передгірні та долинні ландшафти, які формують надзвичайно різноманітний природний комплекс з високим біорізноманіттям та значним рекреаційним потенціалом [19]. Територія Парку охоплює правобережжя річки Черемош та частину басейну річки Сірет, що створює сприятливі гідрологічні умови для розвитку водних екосистем та формує природно-ландшафтну структуру з чергуванням гірських хребтів, широколистяних лісів, мальовничих долин та скелястих виходів.

Рельєф Національного природного парку «Вижницький» характеризується виразною гірсько-передгірною будовою, що є типовою для східної частини Українських Карпат. Він поєднує ознаки як низькогірного, так і середньогірного рельєфу, формуючи складну, високо диференційовану морфоструктуру. Абсолютні висоти в межах Парку змінюються в широкому діапазоні — від приблизно 400 м над рівнем моря у долинах річок Виженка, Сірет і їхніх численних приток до 1 250 м у районі гір Стіжок, Німчич та хребтів, що формують каркас Покутсько-Буковинських Карпат. Такий перепад висот створює значну вертикальну поясність природних умов та визначає високу різноманітність ландшафтів.

З орографічної точки зору територія НПП розташована на межі двох великих фізико-географічних регіонів — Передкарпаття та Покутсько-

Буковинських Карпат, що й зумовлює її морфоструктурну складність. Низькогірні ділянки формуються м'якими хвилястими хребтами з відносно пологими схилами, тоді як середньогірні масиви характеризуються крутішими схилами, вираженими гребенями й глибоко врізаними долинами. Складені переважно флішовими породами (пісковиками, алевролітами, аргілітами), ці гірські структури належать до зовнішньої зони Карпатського флішу, де інтенсивні тектонічні процеси протягом мільйонів років формували складчасто-насувні системи, що й донині визначають морфологічний вигляд території.

Однією з характерних ознак рельєфу НПП є наявність вузьких, глибоко врізаних ерозійних долин, які мають V-подібний профіль та інтенсивно розвиваються під впливом гірських потоків. Активні ерозійні процеси спричиняють постійне переміщення поверхневого матеріалу, формування селевих осередків і мікрорельєфних форм. Такі долини є результатом тривалої діяльності річок, що стікають із гірських хребтів, і сьогодні виступають важливими природними коридорами для міграції флори й фауни, а також виконують роль елементів рекреаційного простору, оскільки саме вздовж них прокладено значну частину туристичних маршрутів Парку.

Таблиця 2.1.1. – Основні морфометричні та морфологічні характеристики рельєфу НПП «Вижницький»

Характеристика	Опис	Значення для туристичної та рекреаційної діяльності
Абсолютні висоти	Від 400 м до 1 250 м над рівнем моря	Формування вертикальної поясності та різноманітних туристичних ландшафтів
Тип рельєфу	Низькогірний і середньогірний	Можливість розвитку різних видів туризму (піший, екологічний, пізнавальний)
Орографічне положення	Межа Передкарпаття та Покутсько-Буковинських Карпат	Висока ландшафтна та геоморфологічна різноманітність

Геологічна основа	Флішові породи (пісковики, алевроліти, аргіліти)	Схильність до ерозійних процесів, необхідність обмеження навантаження
Характер схилів	Від пологих до крутих	Впливає на складність маршрутів і вимоги до безпеки
Річкові долини	Вузькі, глибоко врізані, V-подібні	Природні коридори для туристичних маршрутів
Активні геоморфологічні процеси	Ерозія, селеві явища, переміщення поверхневого матеріалу	Потреба в моніторингу та адаптивному управлінні рекреацією

Примітка: *Складено автором на основі аналізу фізико-географічних особливостей території НПП «Вижницький».*

Суттєвою геоморфологічною домінантою є водоспадні комплекси, найзначнішим із яких є Смугарські водоспади — унікальна каскадна система загальною протяжністю понад 600 м. Утворені внаслідок локальної різниці стійкості флішових порід до денудації, ці водоспади представляють цінну геоморфологічну пам'ятку. Вони демонструють типові для Карпат структурно-ерозійні форми рельєфу: уступи, борти, котли тощо. Їхнє формування зумовлене поєднанням тектонічного підняття, нерівномірної бюджетності водних потоків та різної стійкості порід до руйнування, що робить цей комплекс важливим об'єктом геоморфологічних досліджень і водночас однією з найбільш відвідуваних туристичних локацій.

Не менш характерними для території НПП «Вижницький» є численні оголення флішу, які формують своєрідний геологічний каркас ландшафту й виступають важливими індикаторами геологічної історії Українських Карпат. Подібні оголення трапляються на схилах ярів і балок, у руслах дрібних гірських потоків, вздовж природних та туристичних стежок, а також на високих терасах, де природна або антропогенна ерозія відкриває внутрішню структуру гірських порід. Такі ділянки виступають природними «лабораторіями просто неба», де

наочно демонструється будова флішових товщ — неоднорідного комплексу осадових порід, що чергуються у характерній послідовності.

Оголення флішу в Парку являють собою відкриті розрізи, які дозволяють детально простежити чергування різних типів порід — масивних пісковиків, шаруватих алевролітів та тонкопластових аргилітів. Ця закономірна циклічність утворень відображає умови осадонакопичення у морському середовищі, яке існувало на місці сучасних Карпат мільйони років тому. Пісковики, представлені грубозернистими щільними шарами, свідчать про потужні підводні потоки та течії, тоді як алевроліти та аргиліти — про спокійніші фази осадонакопичення, коли вода переносила дрібні частинки мулу та глини.

Багато оголень демонструють ознаки інтенсивної складчастості, що виникла під час альпійського орогенезу, коли тектонічні сили стиснення спричинили деформацію первісно горизонтальних пластів. У межах Парку можна спостерігати хвилясті, пологі, круті та навіть ізоклінальні складки, які фіксують масштабні зрушення й тиск, що діяв у період формування Карпатської гірської системи. В окремих місцях видимі розломи, дрібні тектонічні порушення, лінії ковзання та згладжені зони деформацій, що надає можливість проводити наукові спостереження й реконструкції тектонічних процесів.

Геологічні виходи цього типу мають не лише наукову, але й значну екопросвітню цінність. На їх основі проводяться навчальні екскурсії, практичні заняття зі студентами, шкільні уроки природознавства та географії, а також спеціалізовані тури для широкої аудиторії. Оголення дозволяють доступно пояснювати механізми гіротворення, процеси складчастості, ерозії, осадоутворення, а також формування гірських ландшафтів. Завдяки наочності та доступності ці геологічні об'єкти стають ефективними інструментами інтерпретації природи: відвідувачі можуть буквально «прочитати» історію Карпат у шарах порід, як у хронологічній книзі, де кожен шар — це слід давнього геологічного часу.

Крім того, оголення флішу відіграють роль орієнтирів у формуванні тематичних екологічних стежок, які поєднують природні та геологічні об'єкти в

єдиний маршрут пізнання. Вони слугують також індикаторами екологічного стану схилів, адже різні типи порід по-різному реагують на ерозійні процеси, відображаючи динаміку природних змін у гірських ландшафтах.

Таким чином, оголення флішу в НПП «Вишницький» є важливими природними ресурсами, які поєднують наукову значущість із високим екопросвітнім потенціалом. Вони допомагають не лише вивчати геологічну історію Карпат, але й донести її зрозумілою та інтригуючою мовою до широкої аудиторії, підсилюючи цінність і привабливість території як об'єкта природної та навчально-пізнавальної рекреації.

Морфологія території НПП значною мірою визначається активними тектонічними рухами, характерними для Карпатського регіону. Карпати належать до молодих гір, що продовжують повільне підняття, унаслідок чого зберігається висока інтенсивність денудаційних процесів, розмивання й формування нових форм рельєфу. Тектонічні розломи, складчасті структури й насуви формують основу сучасної гірської морфології, а водні процеси — ерозія, селі, площинний змив — відіграють роль у постійному оновленні поверхні.

Круті схили, часті зміни експозицій, висока розчленованість рельєфу та складна мікрорельєфна структура створюють різноманіття природних умов, що сприяє формуванню локальних мікрокліматів і значно підсилює біорізноманіття регіону. Гірські потічки та малі водотоки формують густу гідромережу, яка має важливе рекреаційне значення, адже численні джерела, каскади, порожисті ділянки й вузькі ущелини є привабливими для туристів, фотографів і любителів природи.

Складність морфології рельєфу НПП зумовлює також специфіку рекреаційного користування його територією. Саме рельєф визначає структуру туристично-екскурсійних маршрутів, рівень фізичного навантаження для відвідувачів, розміщення оглядових майданчиків, інтерпретаційних зон, місць відпочинку. Висока розчленованість і наявність стрімких схилів потребують окремих інженерних рішень — облаштування оглядових платформ, маркування небезпечних зон, прокладання настилів на ділянках із ерозійними процесами.

Таким чином, рельєф НПП «Вижницький» є важливим компонентом як природної, так і рекреаційної системи. Його гірсько-передгірний характер, значний перепад висот, розвинута ерозійна мережа, унікальні водоспадні та скельні утворення, а також вплив тектонічних процесів формують неповторний ландшафт, що визначає природну цінність Парку й створює широкі можливості для розвитку різних форм сталого туризму.

Клімат території Парку помірно континентальний із теплим літом та відносно м'якою зимою. Середньорічна температура становить $+7,5^{\circ}\text{C}$, середня температура січня — близько -4°C , а липня — $+17...+18^{\circ}\text{C}$. Річна кількість опадів варіює в межах 750–1 000 мм, що є типовим для передгірських районів Карпат, а максимальні значення опадів припадають на літній період. Кліматичні умови сприяють розвитку лісових екосистем та дозволяють здійснювати туристичну діяльність протягом усього року, за винятком періодів інтенсивних опадів та паводків, які є характерними для гірських районів [21]. Режим зволоження та помірні температури створюють сприятливі умови для формування високопродуктивних лісів, що становлять ключову частину природного фонду Парку.

Рослинний покрив НПП «Вижницький» вирізняється високим рівнем біорізноманіття, що обумовлено поєднанням гірських та передгірних ландшафтів, мікрокліматичними умовами та різноманітністю ґрунтових типів. Близько 95% території Парку вкрито лісами, переважно буковими, буково-ялицевими, буково-смерековими та грабово-буковими формаціями. Найпоширеніші лісові масиви належать до асоціацій *Fagetum sylvaticae*, *Abieti-Fagetum*, *Piceeto-Fagetum*, що є характерними для Центральних і Східних Карпат. На території Парку зростає понад 960 видів судинних рослин, серед яких 45 занесені до Червоної книги України, зокрема лунарія оживаюча (*Lunaria rediviva*), лілія лісова (*Lilium martagon*), підсніжник білосніжний (*Galanthus nivalis*), відкашник Бессера (*Centaurea besseri*), а також численні рідкісні види папоротеподібних та мохів [22]. Флористичне різноманіття НПП формує потужний базис для пізнавального, ботанічного та еколого-освітнього туризму.

Фауна НПП «Вижницький» також є надзвичайно багатою; на його території виявлено понад 200 видів хребетних тварин, серед яких ведмідь бурий (*Ursus arctos*), рись (*Lynx lynx*), вовк (*Canis lupus*), олень благородний (*Cervus elaphus*), саламандра плямиста (*Salamandra salamandra*), тритон карпатський (*Triturus montandoni*). Понад 150 видів птахів, серед яких тетерук (*Lyrurus tetrix*), сова бородата (*Strix nebulosa*), голуб-синяк (*Columba oenas*), шуліка чорний (*Milvus migrans*), роблять територію Парку важливою зоною для орнітологічного туризму та наукових досліджень. Значна частина видів підлягає охороні згідно з Бернською конвенцією та Директивою ЄС про птахів [23].

Гідрографічна мережа Парку представлена численними гірськими потоками, притоками Черемошу та Сірету, джерелами та водоспадами. Особливою природною цінністю та рекреаційною атракцією є Смугарські водоспади — каскад із семи водоспадів різної висоти, які утворюють унікальний гідрологічний комплекс і входять до об'єктів природної спадщини Чернівецької області. Наявність численних водотоків сприяє розвитку водних екостежок, фототуризму, наукових досліджень та пізнавального туризму [24].

Рекреаційний потенціал НПП «Вижницький» визначається поєднанням ландшафтних, кліматичних, гідрологічних, біологічних і культурно-історичних ресурсів. Основу рекреаційного потенціалу становлять природні ландшафти, сприятливі для розвитку активних видів туризму: піших, велосипедних, кінних маршрутів, фототуризму, геотуризму та екопросвітницьких маршрутів. На території Парку функціонує понад 20 еколого-пізнавальних стежок, туристичних маршрутів та рекреаційних зон, серед яких «Смугарські водоспади», «Скелі Соколя», «Перевал Німчич», «Хмелівський заказник», «Стежка на г. Стіжок», «Маршрут стародавніх букових лісів» та інші об'єкти, що мають високу популярність у туристів і відповідають стандартам організованої рекреації [25]. Значну частину території Парку становлять цінні природні комплекси, що входять до переліку перспективних ділянок для Резерву біосфери «Верхній Прут» і Карпатського біокоридору, що підсилює міжнародну значущість його рекреаційного потенціалу.

Рекреаційні ресурси НПП «Вижницький» формують комплексний культурно-природний простір, у якому природні ландшафти тісно переплітаються з історичною та духовною спадщиною. Це не просто додатковий фон для туризму — це цілісний культурний ландшафт, де природні й антропогенні елементи взаємно збагачують одне одного. Саме в цьому переплетенні формується унікальний етнопростір Буковинсько-Гуцульського прикордоння — території, де межі культурних традицій не розділяють, а поєднують спільноти та їхні способи життя.

Однією з ключових складових культурно-історичних рекреаційних ресурсів є сакральні пам'ятки, зокрема дерев'яні храми, монастирські комплекси, придорожні каплички та хрести. Ці об'єкти зберігають традиційні елементи буковинського та гуцульського церковного будівництва: зрубні конструкції, шатрові дахи, ручне тесання деревини, локальний орнаментальний декор. Вони виступають важливими культурними маркерами, які дозволяють відтворити історичний розвиток регіону, духовні практики та локальні архітектурні особливості. Для туристів сакральні пам'ятки стають не лише естетичними об'єктами огляду, а й інтерпретаційним середовищем, через яке розкривається духовна історія Буковини й Карпат.

Особливе значення мають і традиційні поселення, характерні для Гуцульщини та Буковинського передгір'я. Це старовинні хутори та села, що зберегли планувальну структуру гірського житла: зрубні хати, комори, обороги, стайні, ткацькі комірочки, укладені за принципом функціональної доцільності та ритму природного рельєфу. Вони створюють середовище для етнографічного туризму, оскільки відвідувач може побачити автентичні господарські комплекси, старі гражди, традиційні інтер'єри та просторову організацію життя гірських мешканців. Такі поселення працюють як етноландшафтні музеї без табличок — тут кожен елемент побуту має власну історію і культурний підтекст.

До важливих культурних ресурсів належать також ремісничі техніки, які є живою частиною нематеріальної спадщини регіону. На території Вижниччини й прилеглих сіл досі практикуються ткацтво, ліжникарство, різьблення по дереву,

гончарство, виготовлення гуцульських топірців та металевих прикрас. Кожне ремесло має глибоку символіку, пов'язану з локальними традиціями, світоглядом та практичними потребами гірських громад. Ці ремесла не лише відтворюються як частина культурної пам'яті, а й активно інтегруються у туристичні продукти — через майстер-класи, ремісничі тури, фестивалі, ярмарки та демонстраційні програми. Турист отримує можливість не просто спостерігати, а й долучитися до процесу творення, що значно підсилює емоційний та пізнавальний ефект.

Окремий пласт багатства НПП «Вижницький» становлять елементи нематеріальної культурної спадщини, серед яких народні обряди, музика, спів, танець, фольклорні традиції, календарні свята та гастрономічні практики. Фольклор Гуцульщини та Буковини вирізняється багатоголоссям, варіативністю мелодій, образністю коломийок та символістикою обрядових пісень. Місцева кухня — бануш, кулеша, бринза, будз, грибні страви, медові напої — формується з локальних продуктів та технологій, що передаються сімейними лініями. Гастрономічні традиції, так само як і музично-танцювальні, інтегруються у туристичні маршрути через дегустації, фестивалі, гастротури, етнографічні свята.

Таким чином, територія Парку є не просто місцем з природною красою, а культурно-історичним середовищем, у якому кожен елемент — від дерев'яної церкви до ліжника — перетворюється на інструмент інтерпретації локальної ідентичності. Сакральні споруди, традиційні поселення, ремісничі техніки та нематеріальна спадщина формують багатовекторний потенціал для розвитку етнографічного, гастрономічного, подієвого, пізнавального та культурно-пізнавального туризму, що робить НПП «Вижницький» однією з найяскравіших культурно-природних локацій Карпатського регіону.

До найбільш цінних культурно-історичних ресурсів входять пам'ятки сакральної архітектури — дерев'яні церкви, каплиці та давні придорожні хрести, які зберігають особливу стилістику карпатського зодчества. Їхня архітектурна мова вирізняється вертикальною динамікою, заламами дахів, ручним тесанням брусів і традиційною буковинською декоративністю. Ці об'єкти не лише

служують історичними маркерами, але й інтегруються у туристичні маршрути як тематичні зупинки для інтерпретації духовної спадщини регіону.

Не менш важливими є старовинні гуцульські поселення, що відображають традиційну планувальну структуру та типову господарську організацію карпатських хуторів. Особливого значення набувають збережені елементи традиційного житла — зрубні хати, оборogi, ткацькі й гончарні мінімайстерні. Такі поселення стають природними «музеями під відкритим небом», де турист може побачити просторову організацію гуцульського побуту, зрозуміти логіку розміщення господарських будівель, відчувти автентичний спосіб життя гірських громад.

Важливою частиною культурного комплексу є ремісничі традиції, що передаються між поколіннями та залишаються діючими донині. У Вижниччині й сусідніх селах поширені ткацтво, ліжникарство, різьблення по дереву, робота з металом та шкірою. Ці ремесла не лише є матеріальним відображенням локальної ідентичності, а й перетворюються на туристичні активності: майстер-класи, етномайстерні, демонстраційні покази, ярмарки. Саме вони створюють ефект «дотикової культури», коли відвідувач взаємодіє з місцевими традиціями через власний досвід та творчість.

Окремий пласт рекреаційних можливостей формує нематеріальна культурна спадщина — обряди, вірування, фольклорні практики, коломийки, ритуальні дійства, традиційна кухня. Саме ці елементи надають регіону особливу атмосферу живої культури. У гастрономічному туризмі використовуються локальні продукти й рецепти: бануш, кулеша, будз, бринза, грибні страви, медові напої. А у подієвому та етнографічному — календарні свята, фестивалі, реконструкції, побутові покази.

НПП «Вижницький» розміщений на символічному перехресті Буковини та Гуцульщини — зоні, де переплітаються кілька культурних традицій. Цей культурний мікс особливо помітний у декоративно-прикладному мистецтві, строях, музичній спадщині та локальних святкуваннях. Завдяки цьому Парк активно інтегрує етнокультурний компонент у свої туристичні продукти:

тематичні стежки, етноекскурсії, інтерактивні тури, фестивалі, еко-експозиції. У поєднанні з природними ресурсами це формує комплексний туристичний досвід, де природа і культура взаємно підсилюють одна одну [26].

Узагальнюючи, природно-географічні умови НПП «Вижницький» формують унікальну ландшафтну систему з надзвичайно високим потенціалом для розвитку сталого туризму. Різноманітність рельєфу, багатство флори та фауни, сприятливі кліматичні умови, розгалужена гідрографічна мережа та значні культурно-історичні ресурси роблять Парк одним з найважливіших центрів екотуризму та рекреації в українських Карпатах. Проте ефективне використання цього потенціалу можливе лише за умови науково обґрунтованого менеджменту, обмеження антропогенних впливів, впровадження екостандартів та розвитку інфраструктури організованої рекреації, що стане предметом аналізу в наступних підрозділах.

2.2. Туристична інфраструктура, потокові характеристики та поведінкові моделі відвідувачів

Туристична інфраструктура НПП «Вижницький» формується відповідно до природоохоронних обмежень, зонування території та стратегічних завдань організованої рекреації, визначених у Положенні про Парк. Інфраструктурна мережа включає еколого-пізнавальні стежки, туристичні маршрути, рекреаційні зони короткотермінового відпочинку, оглядові платформи, інформаційні стенди, візит-центри та місця облаштованої стоянки. У структурі Парку функціонує понад 20 маркованих маршрутів і стежок різної складності, серед яких найпопулярнішими є «Смугарські водоспади», «Скелі Соколя», «Перевал Німчич», «На г. Стіжок», «Буковинські водограї», «Стежка до урочища Репужинці» та інші, що забезпечують доступ до ключових природних атракцій і водночас спрямовують туристичні потоки в межах зон регульованої рекреації [27]. Маркована інфраструктура НПП «Вижницький» є ключовим елементом забезпечення організованого, безпечного та екологічно збалансованого туризму. Вона включає комплекс навігаційних, інформаційних і попереджувальних

елементів, що охоплюють весь маршрутно-екскурсійний каркас Парку. Продуманість і уніфікованість цих елементів відповідають загальноприйнятим стандартам організованого туризму та дозволяють відвідувачам орієнтуватися у природному середовищі без необхідності супроводу.

Таблиця 2.2.1 – Основні елементи туристичної інфраструктури НПП «Вишницький» та їх функціональне призначення

Елемент інфраструктури	Характеристика	Функціональне значення для організації туризму
Еколого-пізнавальні стежки	Короткі маршрути з інформаційними стендами та тематичними зупинками	Екологічна освіта та регульована рекреація
Туристичні маршрути	Марковані маршрути різної протяжності та складності	Спрямування туристичних потоків і зниження антропогенного навантаження
Рекреаційні зони короткотермінового відпочинку	Облаштовані майданчики з мінімальною інфраструктурою	Організація відпочинку без шкоди для природних комплексів
Оглядові платформи	Точки з панорамними видами, обладнані перилами та інформаційними матеріалами	Безпечний доступ до ландшафтних атракцій
Інформаційні стенди	Навігаційні, природоохоронні та просвітницькі матеріали	Орієнтація відвідувачів і підвищення екологічної свідомості
Візит-центри	Стаціонарні об'єкти з експозиціями та консультативною функцією	Координація відвідуваності та

		інтерпретація природної спадщини
Місця облаштованої стоянки	Спеціально визначені ділянки для транспорту	Зменшення хаотичного заїзду на територію Парку

Примітка: *Складено автором на основі узагальнення даних адміністрації НПП «Вижницький».*

Основою маркованої інфраструктури є кольорові маршрутизатори, які використовуються для позначення категорії та призначення кожного маршруту. Кольори, форми і розміщення маркерів відповідають міжнародним рекомендаціям з позначення туристичних шляхів, що забезпечує зрозумілість навіть для іноземних туристів. Маршрутизатори наносяться на дерева, камені та спеціальні стовпчики на відстанях, що гарантують безперервність навігації. Це дозволяє уникнути відхилення від стежки, особливо у складних лісових масивах, на поворотах, ділянках зі зміною висоти або там, де стежка має кілька розгалужень.

Важливою складовою системи є попереджувальні знаки, які інформують відвідувачів про потенційні ризики: круті спуски та підйоми, слизькі ділянки, можливість сходження каміння, заболочені місця, ділянки, де можливі зустрічі з дикими тваринами. Такі знаки виконують функцію превентивної безпеки й допомагають туристам оцінити рівень складності обраного шляху, правильно планувати темп руху, тривалість переходів та кількість необхідних зупинок.

Не менш вагомим елементом є карти-схеми, розміщені на великих інформаційних стендах на входах до маршрутів, біля рекреаційних пунктів і на ключових вузлових точках. Вони містять схематичне зображення маршруту, його протяжність, тривалість проходження, висотні профілі, рівень складності, розташування оглядових майданчиків, місць відпочинку, джерел води та пунктів укриття у разі негоди. Карти-схеми також включають правила перебування на території Парку, інформацію про пожежну безпеку, обмеження щодо руху позашляхової техніки та рекомендації щодо захисту природних об'єктів.

Особливу роль відіграють інформаційні таблички з описом природних об'єктів, які встановлюються біля цікавих локацій: геологічних формацій, рідкісних видів рослин, пам'яток природи, панорамних точок. Таблички зазвичай містять короткі, але змістовні описи, фото, QR-коди для доступу до детальних матеріалів, легенди й історичні довідки. Це перетворює прогулянку у форму інтерактивної екопросвіти та дозволяє відвідувачу самостійно поглиблювати знання про біорізноманіття, геологію та культурний контекст території.

Комплексне функціонування маркованої інфраструктури значно підвищує рівень безпеки туристів, адже зрозумілі навігаційні системи зменшують ризик заблукати, потрапити на складну ділянку без підготовки чи ненавмисно опинитися у зоні, де доступ обмежений з природоохоронних причин. Крім того, контрольованість і структурованість маршрутів дозволяє ефективно регулювати рекреаційне навантаження, спрямовуючи потоки туристів на стежки з відповідною пропускнуою здатністю та мінімізуючи антропогенний вплив на вразливі природні комплекси. Система маркування виконує роль інструмента управління відвідуваністю — тихо, без адміністративного тиску, але цілеспрямовано й ефективно.

Таким чином, маркована інфраструктура у НПП «Вижницький» є не просто набором технічних елементів, а комплексною системою організованого туризму, що поєднує безпеку, доступність, екопросвіту та природоохоронну функцію. Вона створює впорядкований туристичний простір, у якому кожен маршрут має чітку логіку, а кожен турист може відчувати себе впевнено й захищено, одночасно зберігаючи повагу до природного середовища.

Візит-центр Національного природного парку «Вижницький», що розташований у смт Берегомет, відіграє ключову роль у формуванні сучасної моделі туристично-інформаційного обслуговування, яка відповідає стандартам IUCN та практикам EUROPARC щодо забезпечення якісного досвіду відвідувачів і одночасного збереження природоохоронних цінностей. Центр функціонує як базова локація для отримання інформації про маршрути,

рекреаційні зони, природні комплекси Парку, правила поведінки на охоронюваній території, а також потенційні природні ризики, серед яких раптові зміни погоди, складність рельєфу, можливість зустрічі з дикими тваринами, лавинна небезпека на гірських ділянках та інші фактори, характерні для Карпатського регіону.

Інтер'єр та структура візит-центру орієнтовані на принципи природної інтерпретації, що передбачає поєднання елементів візуальної, інтерактивної та сенсорної комунікації для кращого розуміння відвідувачами екосистемних процесів і природної унікальності території. Усередині розміщені тематичні стенди, присвячені флорі, фауні, геологічним особливостям, гідрографії та культурній спадщині регіону. Мультимедійні матеріали — відеоролики, інфографіка, GPS-візуалізації маршрутів, інтерактивні карти — дозволяють моделювати маршрутні сценарії, оцінити рівень складності подорожі та обрати оптимальний шлях відповідно до фізичної підготовки й власних уподобань туриста. Значну увагу приділено також екологічним ризикам та практичним рекомендаціям з безпечної поведінки, що є важливою складовою сталого туристичного менеджменту.

Окрема частина експозиції присвячена екоосвітній роботі — тут проводяться лекції, семінари, зустрічі з учнями, туристами та представниками громад. Такі заходи спрямовані на формування екологічної культури, розуміння важливості збереження ПЗФ, підвищення відповідальності відвідувачів та популяризацію природоорієнтованих форм туризму. Візит-центр також виконує функцію комунікаційного майданчика між адміністрацією Парку, місцевими мешканцями та туристичними операторами, що сприяє розвитку партнерських ініціатив, обміну інформацією та формуванню спільних проєктів.

У рекреаційних зонах НПП створено інфраструктуру, спрямовану на покращення туристичного комфорту та зниження навантаження на природні комплекси. До таких елементів належать облаштовані місця для відпочинку — лавки, криті навіси, альтанки, оглядові майданчики з панорамами ключових ландшафтів, фотозони, інформаційні таблиці та позначення напрямків

маршрутів. Подібні інфраструктурні рішення забезпечують чітку просторову організацію потоків і дозволяють уникати хаотичного пересування туристів, що є важливим для збереження чутливих екосистем.

Особливу увагу приділено безпеці: на маршрутах встановлено попереджувальні та інтерпретаційні таблички, нанесено маркування міжнародного зразка, а на складних ділянках облаштовані перила, дерев'яні настили й протиерозійні конструкції. Завдяки цьому відвідувачі отримують не лише комфортний доступ до природних об'єктів, але й достовірну інформацію про стан довкілля, правила поведінки і потенційні небезпеки.

Значна частина інфраструктури Парку була модернізована в рамках транскордонних програм ENI CBC «Румунія–Україна», а також завдяки грантовим ініціативам міжнародних природоохоронних фондів та партнерських організацій. Ця модернізація включала поліпшення навігаційних систем, встановлення сучасних інформаційних стендів, оновлення інтерпретаційних елементів, розвиток мережі візуальних комунікацій (знаків, піктограм, QR-кодів), ремонт або облаштування нових ділянок туристичних стежок. Кошти грантових програм також були спрямовані на оновлення обладнання візит-центру, включно з мультимедійною технікою, інтерактивними екранами та матеріалами для освітніх заходів.

Практика транскордонних проєктів дозволила Парку впровадити стандарти, що відповідають рекомендаціям IUCN щодо сталого використання природоохоронних територій і стандартам EUROPARC стосовно якісного управління відвідуваністю. Зокрема, було успішно реалізовано підходи до організації рекреаційних зон, які передбачають мінімізацію фізичного та візуального впливу на природні ландшафти, збереження природності територій, безпечний доступ для широкого кола туристів та інтеграцію елементів природної інтерпретації у кожную локацію.

У результаті візит-центр та модернізована рекреаційна інфраструктура виконують не лише функцію обслуговування туристів, а й слугують важливим компонентом природоохоронної системи, сприяючи підвищенню екологічної

культури населення, підсиленню відповідального туризму та формуванню позитивного міжнародного іміджу НПП «Вижницький». Вони також забезпечують якісний простір для розвитку транскордонного партнерства та залучення іноземних відвідувачів, що в перспективі сприяє сталому економічному розвитку регіону.

Потокові характеристики відвідувачів НПП «Вижницький» визначаються сезонністю, популярністю окремих маршрутів, погодними умовами та доступністю транспортної інфраструктури. За офіційними даними адміністрації Парку, щороку його відвідує від 35 до 55 тисяч туристів, причому пік припадає на червень–вересень, коли погодні умови найсприятливіші для піших та оглядових маршрутів. Найвищі показники відвідуваності зафіксовано на маршрут «Смугарські водоспади», де рекреаційне навантаження у пікові періоди перевищує 800 відвідувачів на день, а також на маршрутах «Перевал Німчич» та «Скелі Соколя», які активно відвідують туристи з Чернівців, Івано-Франківська, Тернополя та сусідніх областей [29].

Структура відвідувачів НПП «Вижницький» має такі основні категорії: індивідуальні туристи (приблизно 55%), організовані групи (до 25%), сімейні відвідувачі (близько 15%), а також іноземні туристи (5%), серед яких переважають відвідувачі з Румунії, Польщі та Німеччини. Такий розподіл характерний для природоохоронних територій Карпат і демонструє тренд індивідуалізації рекреаційних практик та зростання попиту на короткотривалі подорожі у форматі «одноденного туризму». Значна частина туристів здійснює повторні візити, що свідчить про лояльність до туристичного продукту Парку та високий рівень задоволеності рекреаційними можливостями.

Поведінкові моделі відвідувачів НПП «Вижницький» формуються під сукупним впливом природної специфіки території, рівня розвитку інфраструктури, доступності інформації та екологічної обізнаності туристів. Умовно їх можна згрупувати у чотири домінантні типи: пізнавально-споглядальна, активна рекреаційна, екстремально-активна та екоосвітня. Кожна з цих моделей має свої мотиваційні установки, просторово-часові патерни

використання території, рівень екологічної відповідальності та характер взаємодії з інфраструктурою Парку.

Пізнавально-споглядальна модель є найбільш поширеною серед відвідувачів НПП «Вижницький» і характерна насамперед для сімейних груп, організованих екскурсій (шкільні та студентські групи), а також відвідувачів середнього та старшого віку. Їх основна мотивація пов'язана з бажанням «побачити красу Карпат», відвідати знакові об'єкти (Смугарські водоспади, Протяте каміння, еколого-просвітницький центр, музеї, оглядові майданчики), зробити фотографії та відпочити на природі без значних фізичних навантажень. Просторово така модель концентрується вздовж найкоротших і найменш фізично складних маршрутів, поблизу рекреаційних зон з навісами, лавами, місцями для пікніків та фотозонами. Часові характеристики цього типу відвідувачів пов'язані з денною активністю (від кількох годин до одного дня) та вираженим «піком» у теплий сезон (квітень–жовтень), а також у вихідні та святкові дні. Для цієї групи характерний відносно високий рівень дотримання формальних правил (заборона на розведення вогнищ поза відведеними місцями, пересування лише маркованими стежками), проте часто спостерігається «побутове» засмічення (одноразовий посуд, харчові відходи), пов'язане не стільки з умисним порушенням, скільки з низьким рівнем сформованої культури «Leave No Trace».

Активна рекреаційна модель притаманна туристам, для яких НПП «Вижницький» є простором для пішохідних прогулянок, легких трекінгових маршрутів, велопогулянок, спостереження за дикою природою (birdwatching, фотополювання), зимового відпочинку (лижні прогулянки, походи на снігоступах тощо). Соціально-демографічно це переважно молодь та люди працездатного віку, які мають базову туристичну підготовку, користуються спеціалізованими застосунками (онлайн-карти, GPS-треки), планують маршрут заздалегідь і активно взаємодіють із цифровим контентом Парку (сайт, соцмережі). Для них характерні триваліші візити (1–2 дні, інколи з ночівлею на садибах зеленого туризму чи в садибах у навколишніх селах), розосередження

по більшій кількості маршрутів (у тому числі середньої складності), вища чутливість до якості розмітки стежок, наявності інформаційних щитів, місць для відпочинку та фотолокацій. З погляду екологічної поведінки ця група, як правило, більш обізнана щодо правил природокористування, однак може спричиняти локальне перевантаження найпопулярніших маршрутів, особливо у «високий» сезон, що проявляється в ущільненні ґрунту, витоптуванні трав'яного покриву та ерозії стежок.

Екстремально-активна модель охоплює значно меншу частку відвідувачів, проте має потенційно вищий ризик негативного впливу на природні комплекси й безпекові режими. До цієї групи належать прихильники адреналінових видів активності – неформальні «оф-трейл» маршрути, аматорські скельні сходження, велоендуро, іноді використання квадроциклів або позашляховиків на периферійних ділянках, не завжди санкціонованих для таких видів діяльності. Просторово ця модель тяжіє до найменш контрольованих зон, часто – до меж території Парку, лісгосподарських доріг, кам'янистих відслонень та стрімких схилів. Такі відвідувачі нерідко ігнорують офіційну інформацію та марковані маршрути, орієнтуючись на «сарафанне радіо» та треки з неофіційних онлайн-ресурсів. Поведінкові ризики цієї групи включають: вихід за межі дозволених зон, порушення режиму тиші та спокою диких тварин, підвищену ймовірність травматизму, конфлікти з адміністрацією Парку та місцевим населенням. Водночас при правильному менеджменті (створення легальних маршрутів для частини активностей, зонування, запровадження кодексів безпеки) саме цю групу можна частково «перевести» у сферу регульованого екотуризму, мінімізуючи нелегальне використання території.

Екоосвітня (освітньо-інтерпретаційна) модель поведінки формується навколо візит-центру, еколого-просвітницьких стежок, тематичних маршрутів і заходів, що проводяться співробітниками Парку. До неї належать організовані групи учнів, студентів природничих, географічних, туристичних спеціальностей, учасники тренінгів для вчителів, представники громадських організацій та ініціативних груп, а також індивідуальні туристи, які свідомо обирають

екоосвітній формат відвідування (екскурсії з гідом, участь у воркшопах, природоохоронних акціях, волонтерських заходах). Для цієї групи характерна висока мотивація до отримання знань про біорізноманіття, природоохоронні режими, історико-культурну спадщину та принципи сталого туризму. Їх перебування в Парку здебільшого структуроване (чіткі маршрути, програми занять, часові рамки), а рівень дотримання правил найвищий серед усіх моделей. Важливо, що саме ця категорія відвідувачів є ключовим ресурсом для формування «ядра» екологічно свідомих амбасадорів Парку, які у подальшому поширюють принципи відповідального природокористування на свої спільноти (школи, університети, громади).

Суттєвий вплив на поведінкові моделі відвідувачів має наявність та якість інфраструктури. Там, де облаштовані безпечні стежки, інформаційні щити, місця відпочинку, оглядові майданчики та фотозони, більшість туристів схильні дотримуватися «канонічних» маршрутів, не виходити за межі стежок і дотримуватися простих правил (не зривати рослини, не годувати диких тварин, не залишати сміття). Натомість на ділянках з недостатньою інфраструктурою або відсутністю зрозумілої навігації формуються несанкціоновані стежки, відвідувачі виходять на ерозійно небезпечні схили, підходять надто близько до урвищ чи водоспадів, що створює і безпекові, і екологічні ризики. Таким чином, поведінка відвідувачів значною мірою є «функцією» просторової організації території й ефективності менеджменту, а не лише індивідуальної екологічної культури.

Сучасні тенденції також свідчать про зростаючу роль цифрової поведінки відвідувачів – масове поширення фотографій, геотегів, відео в соціальних мережах стимулює «інстаграмізацію» окремих локацій. Це призводить до різкого зростання відвідуваності певних точок (водоспади, видові скелі, незвичайні дерева чи панорами), що може суттєво перевищувати їх екологічну місткість. Для менеджменту Парку важливо враховувати цей аспект, розробляючи стратегії «розподілення потоків» (створення альтернативних локацій, промоція менш

відомих, але витриваліших ділянок, впровадження онлайн-кампаній про правила поведінки та обмеження доступу до найбільш вразливих місць у пікові періоди).

З огляду на це, система сталого туристичного менеджменту НПП «Вижницький» має базуватися на регулярному моніторингу поведінкових моделей відвідувачів (анкетування, підрахунок потоків, GPS-треки, аналіз цифрових слідів у соцмережах), адаптивному зонуванні та гнучкому регулюванні доступу до найбільш вразливих природних комплексів. Важливим інструментом є поєднання «м'яких» методів впливу (інтерпретаційні матеріали, екоосвітні програми, інформаційні кампанії, залучення місцевих гідів) з «жорсткими» регуляторними механізмами (чітке маркування дозволених і заборонених зон, обмеження кількості відвідувачів на окремих маршрутах, система штрафів за грубі порушення). Тільки комплексне врахування різних поведінкових моделей та їхнього впливу на природні комплекси дозволяє сформувати таку модель туристичного використання території, яка не перевищуватиме екологічну місткість, забезпечуватиме високу якість туристичного досвіду і водночас відповідатиме принципам сталого розвитку [30].

У Вижницькому парку домінує пізнавально-споглядальна модель — туристи відвідують водоспади, оглядові майданчики, скельні утворення, ландшафтні панорами, здійснюють короткотривалі піші прогулянки. Активна рекреаційна модель характерна для туристів, які проходять маршрути середньої складності, користуються велосипедними стежками або здійснюють тривалі походи з перепадом висот. Екстремально-активні форми (скелелазіння, трекінг високої складності) представлені обмежено через природоохоронні обмеження та відсутність спеціалізованих зон для такого виду активностей. Екопросвітня модель характерна для шкільних груп, студентів та учасників природничих тренінгів, які відвідують візит-центр і тематичні маршрути.

З погляду менеджменту рекреаційної діяльності важливо враховувати поведінкові ризики: вихід за межі маршрутів, засмічення території, пошкодження природних об'єктів, порушення тиші, розведення вогнищ у непризначених місцях, що характерно для відвідувачів з низьким рівнем

екологічної культури. Для мінімізації цих ризиків Парк застосовує інструменти інформаційного впливу: попереджувальні стенди, еколого-освітні кампанії, патрульний контроль та роботу з громадськістю, а також залучає волонтерів та місцеві громади до моніторингу стану рекреаційних зон. Ефективність таких заходів підтверджується зменшенням кількості порушень протягом останніх років та зростанням рівня відповідальності відвідувачів [31].

Унікальність туристичної інфраструктури НПП «Вижницький» полягає у поєднанні природних атракцій з елементами культурного та етнографічного контенту — традиційними гуцульськими поселеннями, автентичними ремеслами, сакральними об'єктами та локальними гастрономічними практиками. Це сприяє розвитку комплексних туристичних продуктів, які поєднують природу, культуру та екологічну освіту. Туристичний продукт Парку відповідає концепції природної інтерпретації Ф. Тілдена, де головними елементами є пояснення цінності природних і культурних об'єктів, формування емоційного зв'язку з природою та розвиток екологічної свідомості туристів [32].

У контексті сталого менеджменту рекреаційних потоків застосовуються підходи оцінки рекреаційної ємності території (carrying capacity), які ґрунтуються на моделі Лімітів прийнятних змін (LAC) та Visitor Experience and Resource Protection (VERP), що використовуються в природоохоронних територіях США та ЄС. Хоча у НПП «Вижницький» ці моделі не імplementовані в повному обсязі, елементи моніторингу туристичних потоків, візуальна оцінка стану інфраструктури, контроль ерозії стежок та зношування рекреаційних зон є важливими складовими управління територією. Парк впроваджує «м'які» інструменти регулювання потоків — маршрутизацію, інформаційні кампанії, розмежування зон для різних видів активності, що дає змогу мінімізувати негативний вплив на чутливі природні території [33].

Таким чином, туристична інфраструктура НПП «Вижницький» функціонує як комплексна система, яка поєднує природні ресурси, рекреаційні об'єкти та управлінські інструменти, спрямовані на забезпечення комфортної та безпечної відвідуваності за умов збереження природних екосистем. Потоківі

характеристики демонструють зростання інтересу туристів до природних ландшафтів, особливо у форматах короткотривалих візитів та пішохідних маршрутів, а поведінкові моделі свідчать про актуальність екопросвітньої роботи та підвищення рівня екологічної культури. Ефективний менеджмент відвідувачів, розвиток інфраструктури та дотримання міжнародних стандартів сталого туризму є ключовими умовами збереження рекреаційної цінності Парку та його інтеграції у транскордонні природоохоронні та туристичні системи.

2.3. Організація туристичної діяльності, менеджмент НПП та участь у міжнародних/транскордонних програмах

Організація туристичної діяльності у Національному природному парку «Вишнівецький» є складовою його стратегічної місії, спрямованої на поєднання охорони природних комплексів, розвитку еколого-освітньої діяльності та забезпечення організованої рекреації відповідно до вимог чинного природоохоронного законодавства України та міжнародних стандартів сталого менеджменту природоохоронних територій. В основі управління туристичною діяльністю лежить функціональне зонування, яке визначає допустимі види рекреаційної активності в межах заповідної, регульованої рекреації, стаціонарної рекреації, господарської та буферної зон. Режим відвідування території ґрунтується на Програмі охорони та відтворення природних комплексів, Плані організації території Парку та щорічних планах рекреаційної діяльності, що визначають обмеження, маршрути, навантаження та сезонність використання ландшафтів [34]. Такий підхід відповідає міжнародним практикам IUCN щодо управління природоохоронними територіями категорії II, де пріоритетною є охорона природи, але допускається розвиток низьковпливового туризму, екопросвіти та інтерпретаційних програм.

Організація туристичної діяльності передбачає планування маршрутів, облаштування інфраструктури, регулювання потоків відвідувачів, проведення екопросвітніх заходів, моніторинг рекреаційного навантаження та впровадження заходів з мінімізації антропогенного впливу на екосистеми. Адміністрація Парку

здійснює облік відвідувачів, контроль за дотриманням природоохоронного режиму, патрулювання охоронних територій та інформаційно-просвітницьку діяльність. Візит-центр Парку та екоосвітній підрозділ проводять екскурсії, тренінги, тематичні заняття та інтерактивні програми, спрямовані на формування екологічної свідомості туристів та популяризацію природної та культурної спадщини регіону [35]. Для підвищення рівня безпеки на маршрутах адміністрація Парку розміщує попереджувальні таблички, карти, розмітку, інформаційні стенди, а також здійснює постійний догляд за екостежками, включно з розчисткою повалених дерев, укріпленням небезпечних ділянок та відновленням інфраструктури.

Менеджмент НПП «Вижницький» має багатовимірну структуру, що включає природоохоронний, рекреаційний, науковий, еколого-освітній та адміністративний компоненти. Управління Парком здійснюється відповідно до Положення про НПП, затвердженого Міністерством захисту довкілля та природних ресурсів України, яке визначає ключові напрями діяльності: охорона природних комплексів, відновлення екосистем, розвиток еколого-освітньої діяльності, наукові дослідження, організація туризму, співпраця з громадами та участь у міжнародних природоохоронних програмах. Стратегічним інструментом управління є План організації території НПП, що містить схеми зонування, регламентацію видів діяльності та перспективні напрями розвитку, включно з розвитком туристичних продуктів і рекреаційних послуг [36].

Управління туристичною діяльністю у Парку відповідає концепції «adaptive management» (адаптивного менеджменту), що передбачає гнучке реагування на зміни рекреаційних потоків, стану екосистем і потреб відвідувачів. Важливе місце займає система моніторингу туристичного навантаження, яка включає оцінку ерозії стежок, стан рекреаційної інфраструктури, інтенсивність відвідування маршрутів та аналіз поведінкових моделей туристів. Елементи міжнародних моделей LAC (Limits of Acceptable Change) та VERP (Visitor Experience and Resource Protection) використовуються для визначення меж допустимого впливу туристичної діяльності на природні комплекси, що дозволяє

мінімізувати негативні екологічні наслідки та забезпечувати комфорт перебування відвідувачів [37].

Важливою складовою менеджменту НПП «Вижницький» є співпраця з місцевими громадами, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями та туристичним бізнесом. Парком реалізуються спільні проєкти з розвитку інфраструктури, облаштування маршрутів, проведення еколого-освітніх заходів, організації фестивалів та популяризації природної спадщини Буковини. Така модель співпраці відповідає концепції *community-based tourism*, яка передбачає залучення місцевого населення до формування туристичних продуктів, створення робочих місць та підтримання традиційного природокористування, що позитивно впливає на соціально-економічний розвиток регіону та зміцнює підтримку природоохоронного режиму [38].

НПП «Вижницький» активно інтегрується у міжнародні та транскордонні програми, що спрямовані на розвиток екотуризму, охорону біорізноманіття, інфраструктурну модернізацію та екопросвіту. Серед ключових програм варто виділити участь у ініціативах ENI CBC «Румунія–Україна», в межах яких реалізовано проєкти зі спорудження інформаційних центрів, облаштування туристичних стежок, створення цифрових карт маршрутизації та проведення спільних тренінгів для персоналу природоохоронних установ України та Румунії. Важливою міжнародною платформою співпраці є Карпатська конвенція, у межах якої Парк бере участь у програмах з моніторингу великих хижаків, розвитку екологічного коридору «Верхній Прут» та формування спільних екотуристичних продуктів з румунськими національними парками, зокрема Марамуреш, П'ятра-Крайулуй та Ванаторі-Нямц [39].

Парк бере участь у проєктах міжнародних природоохоронних організацій, таких як WWF, BirdLife International, Rewilding Europe, які підтримують програми відновлення природних екосистем, моніторинг фауни, розвиток зеленої інфраструктури та впровадження інноваційних підходів до менеджменту природоохоронних територій. Окремі проєкти були реалізовані у співпраці з Європейською федерацією природних парків EUROPARC, зокрема щодо

підготовки персоналу Парку, розвитку інтерпретаційних практик та оцінки рекреаційного навантаження [40].

Транскордонні програми відіграють важливу роль у формуванні стратегічних підходів до розвитку туристичної діяльності НПП «Вижницький». Вони сприяють гармонізації стандартів менеджменту, узгодженню екологічних вимог, інтеграції туристичних продуктів у міжнародні мережі, розвитку інфраструктури та підвищенню конкурентоспроможності туристичного регіону. Парк бере участь у формуванні спільних транскордонних маршрутів, таких як «Green Carpathians Trail», «Via Carpatia» та інші, що об'єднують природні комплекси України та Румунії у єдину туристичну систему [41]. Це дозволяє створювати нові можливості для розвитку природного, культурного та етнографічного туризму, а також підвищувати впізнаваність Парку на міжнародній арені.

Таким чином, організація туристичної діяльності та менеджмент НПП «Вижницький» ґрунтуються на інтегрованому підході, який поєднує природоохоронні, рекреаційні та еколого-освітні функції Парку, а також спрямований на збереження природних комплексів і створення безпечних умов для організованої рекреації. Участь Парку в міжнародних і транскордонних програмах забезпечує не лише модернізацію інфраструктури та розвиток туристичних продуктів, але й посилює природоохоронну співпрацю, сприяє відтворенню біорізноманіття та інтеграції НПП «Вижницький» у міжнародні природоохоронні та туристичні мережі, що відповідає сучасним стандартам сталого туризму.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ВИКЛИКИ РОЗВИТКУ СТАЛОГО ТУРИЗМУ В УМОВАХ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА МІЖ НАЦІОНАЛЬНИМИ ПАРКАМИ РУМУНІЇ ТА УКРАЇНИ

3.1. Екологічні та інфраструктурно-просторові виклики сталого розвитку туризму

Розвиток сталого туризму у транскордонному просторі між Україною та Румунією, зокрема в межах національних парків Вижницького, Марамуреш, Ванаторі-Нямц, Родуна та інших природоохоронних територій Карпатського регіону, супроводжується низкою складних екологічних та інфраструктурно-просторових викликів, які визначають реальні межі туристичної активності та обумовлюють необхідність впровадження інтегрованих підходів до менеджменту та охорони природи. Територія українсько-румунського прикордоння є частиною Східних Карпат — одного з найцінніших природоохоронних регіонів Європи, що вирізняється високим біорізноманіттям, вразливими лісовими екосистемами, гірськими ландшафтами та значним рекреаційним потенціалом. Саме ці природні переваги водночас є ключовими факторами вразливості, оскільки туристичний тиск здатен порушувати екологічну рівновагу, прискорювати деградацію середовища та створювати довгострокові ризики для природного відновлення Карпатського біорегіону [42].

Найбільш критичним екологічним викликом є фрагментація природних екосистем, яка виникає під впливом інтенсивної лісозаготівлі, дорожнього будівництва, туристичної інфраструктуризації та урбанізаційних процесів на околицях природоохоронних територій. У гірських районах фрагментація призводить до порушення природних міграційних коридорів для великих ссавців (вовка, рисі, ведмедя), зменшує площу старовікових лісів і сприяє поширенню інвазивних видів рослин, які витісняють автохтонну флору. Проблема фрагментації посилюється тим, що Україна і Румунія використовують різні стандарти просторового планування, що інколи ускладнює інтеграцію екологічної мережі на рівні кордону [43].

Другим масштабним викликом є ерозія ґрунтів, деградація схилів і руйнування лісових стежок, що особливо інтенсивно проявляється в районах популярних туристичних маршрутів, включно з Смугарськими водоспадами, перевалом Німчич, Черемоською долиною та відповідними румунськими маршрутами масового відвідування. Неправильне зонування, перенавантаження окремих стежок, вихід туристів за межі маршруту, розвиток стихійних стежок («social trails») та недотримання стандартів благоустрою сприяють активізації зсувів, осипів та руйнуванню рослинного покриву. Наявні дослідження показують, що популярні гірські маршрути у Карпатах уже втратили від 10 до 25 % рослинного шару залежно від інтенсивності туристичного використання [44], що вимагає постійного моніторингу рекреаційної ємності територій.

Серйозною загрозою для екосистем є неконтрольована туристична активність, яка проявляється у шумовому забрудненні, утворенні стихійних зон відпочинку, засміченні території, пошкодженні ґрунтів транспортними засобами підвищеної прохідності, а також використанні квадроциклів і позашляховиків у заборонених природоохоронних зонах. На окремих ділянках прикордонних Карпат зафіксовано збільшення відвідуваності у 3–5 разів за період 2020–2023 років, що пов'язано з популяризацією короткотривалого активного туризму, зміною туристичних потоків під час пандемії COVID-19 та зменшенням кількості міжнародних подорожей [45]. Така динаміка створює додаткове навантаження на флору та фауну й збільшує ризики порушення природних процесів.

Важливою проблемою є недостатність екологічного контролю та охорони територій, зумовлена браком фінансування природоохоронних установ, дефіцитом персоналу, складністю патрулювання гірських ділянок та відсутністю інтегрованої транскордонної системи моніторингу. Хоча НПП «Вижницький» та румунські парки беруть участь у проектах спільного моніторингу популяцій великих хижаків і стану лісових екосистем, системне застосування спільних баз даних, єдиних протоколів оцінки рекреаційного навантаження та узгоджених методик LAC (Limits of Acceptable Change) усе ще є недостатнім. Відмінності у

законодавстві щодо природокористування також ускладнюють проведення спільних природоохоронних операцій [46].

Таблиця 3.1.1 – Ключові екологічні та інфраструктурно-просторові виклики розвитку сталого туризму у транскордонному карпатському регіоні (Україна–Румунія)

Група викликів	Сутність проблеми	Потенційні наслідки для природоохоронних територій
Фрагментація екосистем	Розрив міграційних коридорів через лісозаготівлю, дороги та туристичну інфраструктуру	Порушення міграції великих ссавців, зменшення біорізноманіття
Деградація лісових екосистем	Скорочення площі старовікових лісів, поширення інвазивних видів	Зниження екосистемної стійкості та природної цінності територій
Ерозія ґрунтів і руйнування стежок	Перевантаження маршрутів, формування «соціальних стежок», вихід туристів за межі трас	Втрата рослинного покриву, зсуви, осипи
Неконтрольована туристична активність	Шум, сміття, використання квадроциклів і позашляховиків	Порушення поведінки фауни, деградація середовища
Перевищення рекреаційної ємності	Різке зростання кількості відвідувачів у популярних локаціях	Зниження якості туристичного досвіду та екологічні втрати

Недостатній екологічний контроль	Брак фінансування, персоналу та технічних засобів	Неможливість оперативного реагування на порушення
Відсутність інтегрованого транскордонного моніторингу	Різні стандарти оцінки навантаження та законодавчі відмінності	Ускладнення спільного управління та планування

Примітка: *Складено автором на основі аналізу екологічних та управлінських викликів розвитку сталого туризму у Карпатському регіоні.*

До інфраструктурно-просторових викликів належить нерівномірність розвитку туристичної інфраструктури по обидва боки українсько-румунського кордону. У Румунії національні парки мають розвинену мережу інформаційних центрів, маркованих маршрутів європейського зразка, екопаркінгів, зон відпочинку та платформ спостереження, що фінансуються за рахунок державних та європейських фондів. В Україні розвиток інфраструктури залежить переважно від грантових програм, що створює нерівномірність у просторовій доступності територій та обмежує потенціал формування інтегрованих транскордонних туристичних продуктів, таких як «Green Carpathians Trail» чи «Via Carpatia» [47].

Проблемою є також обмежена транспортна доступність гірських локацій, що ускладнює створення ефективних транскордонних маршрутів. Відсутність сучасних пунктів пропуску в районі Черемоського чи Сіретського гірського масиву стримує розвиток транскордонного туризму та перешкоджає організації спільних багатоденних маршрутів між НПП «Вижницький» та сусідніми румунськими парками. Водночас наявна дорожня інфраструктура в Україні потребує модернізації: частина рекреаційних доріг перебуває у незадовільному стані, особливо ті, що ведуть до високогірних локацій, водоспадів та оглядових майданчиків. Це не лише знижує комфорт для туристів, але й спричиняє підвищене антропогенне навантаження на ландшафти, оскільки туристи шукають альтернативні (часто шкідливі) маршрути [48].

Додатковим викликом є зміна клімату, яка вже проявляється у вигляді збільшення кількості інтенсивних опадів, частоти паводків, активізації ерозійних процесів, зниження стійкості гірських екосистем та підвищення вразливості лісів до шкідників. У Карпатському прикордонні зростає кількість випадків локальних зсувів і обвалів, що обмежує доступ до окремих маршрутів, а підвищення літніх температур стимулює сезонну міграцію туристів у високогірні зони, що створює додаткові екологічні ризики. Зміна клімату також впливає на стан водних ресурсів — мілкішають маловодні потоки, змінюється структура водоспадів, що змінює рекреаційний потенціал територій [49].

До рекреаційних ресурсів належать і культурно-історичні об'єкти, зокрема пам'ятки сакральної архітектури, старовинні гуцульські поселення, ремісничі традиції та елементи нематеріальної культурної спадщини, які забезпечують розвиток етнографічного, культурного та гастрономічного туризму. До таких ресурсів належать церкви й каплиці, дерев'яні храми, придорожні хрести та монастирські комплекси, що відображають багатовікову духовну історію регіону, синтез православних традицій із локальною обрядовістю та символікою. Старовинні гуцульські поселення з характерною садибною забудовою, плануванням дворів, господарськими спорудами й системою ведення натурального господарства формують уявлення про історичну організацію життєвого простору місцевих громад, їхню адаптацію до гірського ландшафту та сезонних циклів природокористування. Ремісничі традиції — різьба по дереву, ткацтво, гончарство, вишивка, виготовлення музичних інструментів та предметів побуту — не лише зберігають автентичний культурний код, а й перетворюються на важливі атракції для туристів у форматі майстер-класів, фестивалів, ярмарків і тематичних турів. Елементи нематеріальної культурної спадщини (обряди, звичаї, календарні та родинні свята, фольклор, традиційна музика й танці, локальна гастрономія) створюють особливий емоційний вимір перебування відвідувачів, формуючи їхню ідентифікацію з територією через участь у дійствах, спільне приготування страв, слухання автентичних пісень чи оповідей старожилів. Завдяки цьому рекреаційний простір Парку набуває не лише

пейзажної та екологічної, а й глибинної культурно-символічної цінності, де кожен елемент спадщини стає носієм історичної пам'яті та ресурсом для формування різноманітних туристичних продуктів — екскурсійних, подієвих, освітніх, гастрономічних, анімаційних [26].

Рекреаційні ресурси НПП «Вижницький» охоплюють не лише природні компоненти, але й багатий пласт культурно-історичної спадщини, що формує унікальний етнопростір Буковинсько-Гуцульського прикордоння. Поєднання гірських ландшафтів, лісових масивів, річкових долин, унікальної флори й фауни з матеріальними та нематеріальними культурними ресурсами створює цілісний простір взаємодії людини й природи. Саме на території Парку та прилеглих громад зберігається особлива модель традиційного способу життя, де щоденні практики (землеробство, тваринництво, заготівля лісових ресурсів, сезонні промисли) тісно переплетені з символічною сферою — віруваннями, міфами, обрядами, святковими циклами. Сакральні пам'ятки, розташовані в історичних селах, не лише виконують релігійні функції, а й є «просторовими маркерами» етнокультурної ідентичності, визначаючи структуру поселень, планувальні осі, місця концентрації соціального життя. Традиційні гуцульські й буковинські поселення формують своєрідний «культурний ландшафт», де просторові рішення (розташування хат на схилах, орієнтація будівель, структура вулиць) відображають багатовіковий досвід пристосування до природних умов. Ремісничі техніки, що передаються між поколіннями, стають базою для розвитку креативних індустрій та малого підприємництва в туризмі — створення сувенірної продукції, художніх виробів, елементів традиційного одягу, предметів декору для туристичних садиб. Своєю чергою, елементи нематеріальної культури (пісенний фольклор, казки, легенди, весільна та поховальна обрядовість, локальні гастрономічні практики) активно інтегруються в туристичні маршрути й подієві формати: фестивалі, фольклорні свята, дні села, тематичні етно-тури. У результаті сакральні пам'ятки, традиційні поселення, ремесла та нематеріальні практики стають важливими опорами для розвитку не лише етнографічного, але й культурного, гастрономічного, освітнього та

подієвого туризму, перетворюючи НПП «Вижницький» на простір комплексного досвіду, де природна й культурна складові функціонують як єдина система [26].

Маркована інфраструктура відповідає стандартам організованого туризму, включаючи кольорові маршрутизатори, попереджувальні знаки, карти-схеми та інформаційні таблички з описом природних об'єктів, що підвищує рівень безпеки і дозволяє регулювати рекреаційне навантаження. Система кольорових маркувань маршрутів забезпечує їхню зрозумілість для різних категорій відвідувачів, дає змогу диференціювати стежки за рівнем складності, тривалістю проходження, типом покриття та набором висоти, що є особливо важливим у гірських умовах. Наявність попереджувальних знаків, які інформують про круті підйоми, можливі зсуви, небезпечні ділянки, наближеність до урвищ чи водних перешкод, сприяє формуванню безпечної поведінки туристів, зменшенню ризику травматизму та небажаного втручання у чутливі природні комплекси. Карти-схеми, розміщені на в'їздах до Парку, біля туристичних притулків, оглядових майданчиків і ключових розгалужень стежкової мережі, дозволяють відвідувачам орієнтуватися у просторі, планувати власний маршрут відповідно до фізичної підготовки, часу перебування, погодних умов та інтересів (огляд панорам, відвідування водоспадів, проходження екостежок, знайомство з культурними об'єктами). Інформаційні таблички з описом флори, фауни, геоморфологічних об'єктів, історичних та етнографічних особливостей території виконують інтерпретаційну функцію: вони перетворюють просту прогулянку на пізнавальну екскурсію, сприяючи екологічній освіті та формуванню відповідального ставлення до природи. Важливим аспектом є те, що маркована інфраструктура дозволяє просторово спрямовувати туристичні потоки, концентруючи їх на стежках і локаціях, стійких до антропогенного навантаження, та відводячи від найбільш вразливих ділянок — місць гніздування рідкісних видів, зон відновлення рослинності, схилів зі схильністю до ерозії. Через добре продуману мережу маркованих маршрутів адміністрація Парку отримує інструмент управління рекреаційним навантаженням: можна регулювати відвідуваність певних ділянок, запроваджувати сезонні обмеження,

змінювати траси у разі виявлення негативних екологічних наслідків. Окрім цього, стандартизоване маркування, що відповідає загальноприйнятим європейським підходам, підвищує привабливість Парку для іноземних туристів, які звикли до зрозумілих навігаційних систем. Інтеграція маркованої інфраструктури з цифровими інструментами (GPS-треки, мобільні додатки, онлайн-мапи) створює додаткові можливості для безпечної та комфортної рекреації, коли турист може поєднувати «класичні» візуальні орієнтири в польових умовах з цифровою навігацією та інформаційною підтримкою. У сукупності це перетворює марковану інфраструктуру на ключовий елемент системи управління відвідуванням, що поєднує безпеку, інформування, інтерпретацію природи та просторове регулювання рекреаційних потоків.

У контексті транскордонного співробітництва важливим викликом залишається відсутність спільної просторової туристичної політики, яка б враховувала природоохоронні вимоги, карпатські екологічні коридори, спільні стандарти безпеки та інформаційної інтерпретації природи. Попри те, що Україна та Румунія реалізують окремі спільні проєкти у сфері охорони довкілля, розвитку екологічного туризму та інфраструктури, ці ініціативи часто мають фрагментарний характер, обмежуються окремими грантовими програмами, не інтегруються у єдину довгострокову стратегію розвитку транскордонної рекреації. Відсутність консолідованого бачення спільного туристичного простору призводить до того, що кожна сторона розвиває власні маршрути, бренди та інфраструктуру, не завжди узгоджуючи їх з партнерами по інший бік кордону. Це ускладнює формування безперервних екологічних коридорів та транскордонних туристичних трас, які б дозволяли туристам безперешкодно пересуватися між природоохоронними територіями двох країн, дотримуючись однакових правил природокористування й безпеки. Відсутність єдиних цифрових карт, що інтегрували б інформацію про маршрути, обмеження, природоохоронні режими, відвідувальні центри, місця розміщення та сервісні точки по обидва боки кордону, знижує комфорт і передбачуваність подорожі для туристів, особливо іноземних. Немає уніфікованих стандартів маркування

стежок, попереджувальних знаків та інформаційних стендів, через що відвідувачі змушені адаптуватися до різних систем позначення, що може створювати ризики непорозумінь і помилок у поведінці в гірських умовах. Не сформовано й спільну систему спостереження за рекреаційним навантаженням та станом екосистем, яка б дозволяла оперативно реагувати на перевантаження певних ділянок, погоджувати обмеження й тимчасові заборони на відвідування, координувати заходи з відновлення територій. Відсутність єдиного туристичного бренду транскордонного регіону, який би позиціонував українсько-румунське Карпатське пограниччя як цілісну міжнародну DESTINATION сталого туризму, зменшує його впізнаваність на глобальному туристичному ринку й послаблює конкурентні позиції порівняно з уже сформованими брендами (Альпи, Татри, національний парк Крко у Словаччині тощо). У результаті потенціал НПП «Вижницький» і суміжних територій залишається реалізованим лише частково: за наявності спільної просторової політики, інтегрованих цифрових рішень, уніфікованих стандартів маркування та безпеки, а також єдиного туристичного бренду регіон міг би перетворитися на зразкову модель транскордонної DESTINATION сталого природоохоронного туризму європейського рівня [50].

Таким чином, екологічні та інфраструктурно-просторові виклики сталого розвитку туризму в українсько-румунському прикордонні формують комплексну систему обмежень і ризиків, які потребують інтегрованого підходу до менеджменту. Лише спільне просторове планування, узгоджені природоохоронні стандарти, модернізація інфраструктури, цифровізація маршрутів, спільні моніторингові програми та розвиток транскордонних туристичних кластерів можуть забезпечити збалансований розвиток регіону та збереження його природної унікальності.

3.2. Організаційні, управлінські та соціально-економічні бар'єри розвитку сталого туризму

Розвиток сталого туризму на транскордонних природоохоронних територіях українсько-румунського прикордоння супроводжується низкою складних організаційних, управлінських та соціально-економічних бар'єрів, які значною мірою визначають ефективність функціонування національних парків та можливість їх інтеграції у європейські природоохоронні й туристичні мережі. Хоча НПП «Вижницький» та румунські парки працюють у спільному екологічному середовищі, організаційні та інституційні умови їх діяльності є істотно різними, що впливає на узгодженість туристичних стратегій, якість менеджменту та рівень транскордонної координації.

Ключовим бар'єром є інституційна та нормативна асиметрія між Україною та Румунією. Українські національні парки функціонують у межах законодавства, яке передбачає поєднання охоронних та господарських функцій, але часто не має чітких механізмів щодо фінансової автономії, монетизації рекреаційних послуг і залучення приватних партнерів. Натомість румунські природні парки працюють за моделлю, максимально наближеною до вимог ЄС, де управління здійснюється через агентські структури з окремими бюджетоутворюючими повноваженнями, а рекреаційні послуги можуть бути комерціалізовані в межах визначених стандартів. Це створює нерівні умови розвитку транскордонних туристичних проєктів, ускладнює інтеграцію маршрутів та впливає на конкурентоспроможність української частини Карпат [51].

Важливим бар'єром є недостатня інституційна спроможність окремих українських природоохоронних установ, що пов'язано із браком кадрових ресурсів, високою плинністю персоналу, недофінансуванням та обмеженими можливостями у сфері наукових досліджень, моніторингу екосистем, рекреаційного менеджменту та міжнародної співпраці. У румунських парках значна частина персоналу має спеціалізовану освіту в галузі екологічного менеджменту, природничих наук, GIS-технологій, рекреаційного планування та комунікацій, тоді як українські установи часто стикаються з дефіцитом таких

спеціалістів через недостатню оплату праці і відсутність механізмів професійної мотивації [52].

Суттєвим управлінським викликом є недостатність стратегічного планування, особливо пов'язаного з розвитком сталого туризму. Хоча План організації території НПП «Вижницький» містить загальні положення щодо рекреаційної діяльності, він не завжди виступає дієвим інструментом стратегічного розвитку, оскільки не охоплює детальні моделі управління потоками, механізми взаємодії з туристичним бізнесом, маркетингову політику, цифровізацію туристичної інфраструктури чи аналіз екологічних ризиків у динаміці. Румунські парки натомість застосовують методологію адаптивного менеджменту на основі щорічних оновлюваних стратегій, що дозволяє оперативно реагувати на зміни у рекреаційних тенденціях та екологічних умовах [53].

До серйозних бар'єрів належить відсутність стабільного фінансування, зокрема власних джерел доходів. Хоча українське законодавство передбачає можливість надання платних послуг, ці механізми практично не реалізовані або мають обмежений характер. Парк залежить переважно від бюджетного фінансування, яке є недостатнім для модернізації інфраструктури, реалізації екопросвітніх програм, проведення наукових досліджень чи належного забезпечення служби охорони. У Румунії фінансування має змішану модель: державні кошти, продаж рекреаційних послуг, сертифіковані туристичні активності, партнерства з бізнесом та системні грантові програми ЄС. Така різниця створює нерівні можливості для розвитку транскордонних проєктів [54].

Серед важливих бар'єрів — фрагментація міжсекторальної взаємодії, насамперед між природоохоронними установами, органами місцевого самоврядування, бізнесом та туристичними операторами. У багатьох випадках відсутній механізм спільного планування туристичного розвитку території, що призводить до дублювання функцій, неузгодженості стратегій та розвитку інфраструктури без урахування екологічних ризиків. Транскордонні проєкти нерідко реалізуються у форматі короткострокових грантів без формування

постійних партнерських платформ, що обмежує сталість результатів та ускладнює довгострокове планування [55].

Суттєву роль у стримуванні розвитку сталого туризму відіграють соціально-економічні бар'єри, пов'язані з нерівномірним розвитком територій, низьким рівнем доходів населення, відсутністю альтернативних джерел зайнятості та трудовою міграцією. Багато жителів гірських громад зосереджуються на лісозаготівлі, яку сприймають як більш надійне джерело доходів, ніж туризм, що створює конфлікт між природоохоронними та економічними інтересами. Відсутність системних програм підтримки зеленої економіки, соціальних підприємств, екотуристичних ініціатив і локального крафту зменшує зацікавленість населення у розвитку сталого туризму. У румунських Карпатах такі програми діють вже понад 15 років, що зумовлює вищий рівень соціальної залученості [56].

Важливою проблемою є недостатній рівень екологічної свідомості серед частини місцевого населення та туристів, що призводить до порушень природоохоронного режиму: незаконного збору рослин, виходу за межі маршрутів, утворення стихійних стоянок, використання мото- і квадротехніки, засмічення території. Відсутність системної еколого-освітньої роботи, нестача персоналу екоосвітніх відділів і недостатня інтеграція екоосвіти у туристичний продукт Парку створюють прогалини у формуванні відповідальної поведінки туристів. Румунські парки мають розвинені центри інтерпретації природи, що зменшує подібні ризики [57].

До рекреаційних ресурсів належать і культурно-історичні об'єкти, зокрема пам'ятки сакральної архітектури, старовинні гуцульські поселення, ремісничі традиції та елементи нематеріальної культурної спадщини, які забезпечують розвиток етнографічного, культурного та гастрономічного туризму. У межах НПП «Вижницький» та прилеглих населених пунктів це проявляється у збережених дерев'яних церквах і каплицях, старих цвинтарях, придорожніх фігурах, дзвіницях, які формують історичний ландшафт і є важливими маркерами локальної ідентичності. Старовинні гуцульські поселення із

традиційною садибною забудовою, характерним плануванням дворів, використанням дерева як основного будівельного матеріалу, різьбленими елементами декору та функціональним зонуванням простору (житлові хати, господарські споруди, стайні, комори) стають не лише об'єктами побутового огляду, а й «живими музеями» традиційного способу життя. Ремісничі традиції — ткацтво, різьбярство по дереву, кераміка, обробка шкіри, виготовлення традиційного одягу, музичних інструментів — активно інтегруються в туристичні маршрути через демонстраційні майстер-класи, етнографічні фестивалі та ярмарки. До елементів нематеріальної культурної спадщини належать місцевий фольклор (пісні, коломийки, легенди, перекази про гори, ріки та лісових духів), обрядовість (різдвяні, великодні, весільні, календарно-обрядові звичаї), традиційна кухня (банаш, кулеша, бринза, вурда, страви з грибів, лісових ягід, меду). Саме поєднання таких матеріальних і нематеріальних чинників створює передумови для формування цілісних туристичних продуктів: етнографічних турів із відвідуванням майстерень, гастрономічних маршрутів із дегустаціями локальних продуктів, культурних турів, пов'язаних із релігійними та календарними святами [26].

НПП «Вижницький» розташований у зоні впливу етнокультурних традицій Буковини та Гуцульщини, що відображається у місцевих промислах, побуті, фольклорі й традиційних видах діяльності, які активно інтегруються у туристичні продукти Парку. Буковинський компонент проявляється у мультикультурності регіону, співіснуванні української, румунської, польської, єврейської спадщини, що додає туристичним програмам елемент «культурного діалогу» та історичної багаточаровості. Гуцульський компонент відчутний у стилі забудови, орнаментиці, музичному супроводі, танцювальній культурі, традиційних промислах (виготовлення топірців, кресань, кераміки, різьби), а також у специфічному світогляді, тісно пов'язаному з гірським середовищем. Це знаходить відображення у тематичних турах «дорогою гуцульських традицій», фестивалях трембітарів, святах полонин, показових вигонах худоби на літні пасовиська. Місцеві промисли та традиційні види діяльності —

лісокористування, сінокосіння на гірських луках, бджільництво, заготівля лікувальних трав і грибів — поступово переводяться в площину демонстраційних практик для туристів: гіді й господарі садиб сільського зеленого туризму організовують тематичні екскурсії, показові роботи, дегустації продукції. Фольклор (казки про гори, легенди про походження топонімів, оповіді про мольфарів) використовується як інструмент інтерпретації природи: через історії відвідувачі краще осмислюють ландшафт, природні процеси та історію заселення території. У результаті формується комплексний туристичний продукт, у якому природні ландшафти, культурна пам'ять і живі традиції виступають взаємодоповнювальними компонентами єдиного рекреаційного простору [26].

Маркована інфраструктура відповідає стандартам організованого туризму, включаючи кольорові маршрутизатори, попереджувальні знаки, карти-схеми та інформаційні таблички з описом природних об'єктів, що підвищує рівень безпеки і дозволяє регулювати рекреаційне навантаження. Різнокольорові маркери на деревах, каменях та спеціальних стовпчиках забезпечують зрозумілу візуальну навігацію для різних категорій відвідувачів (початківці, сім'ї з дітьми, досвідчені туристи), дають змогу розрізняти маршрути за складністю, тривалістю, тематичною спрямованістю (пейзажні, пізнавальні, історико-етнографічні стежки). Попереджувальні знаки інформують про круті підйоми, небезпечні ділянки, можливість падіння каміння, наближення до охоронних зон чи межі заповідних ділянок, що сприяє зниженню травматизму та дотриманню природоохоронного режиму. Карти-схеми, розміщені на входних пунктах, рекреаційних майданчиках та біля ключових локацій, дозволяють відвідувачам самостійно планувати маршрут, обирати оптимальну траєкторію руху залежно від фізичної підготовки та часу перебування, а також рівномірніше розподіляти потоки між популярними й менш відвідуваними ділянками. Інформаційні таблички з описом природних об'єктів (геологічних утворень, рідкісних видів рослин і тварин, лісових екосистем, водних об'єктів) поєднують освітню та виховну функції: формують екологічну свідомість, пояснюють причини

обмежень, мотивують до дбайливого ставлення до довкілля. Чітка система маркування також полегшує роботу адміністрації Парку та рятувальних служб: спрощує орієнтування у разі надзвичайних ситуацій, дозволяє оперативніше реагувати на порушення режиму, вести облік відвідувачів на окремих маршрутах. Завдяки цьому маркована інфраструктура виступає ключовим інструментом просторового упорядкування рекреації та практичної реалізації принципів сталого туризму.

У контексті транскордонного співробітництва важливим викликом залишається відсутність спільної просторової туристичної політики, яка б враховувала природоохоронні вимоги, карпатські екологічні коридори, спільні стандарти безпеки та інформаційної інтерпретації природи. Попри наявність окремих двосторонніх та багатосторонніх проєктів між Україною та Румунією (екологічний моніторинг, освітні обміни, локальні туристичні ініціативи), не сформовано єдину рамкову стратегію, що визначала б пріоритетні зони рекреації, ступінь допустимого навантаження, узгоджені принципи зонування та спільну концепцію туристичного бренду прикордонного регіону. Україна та Румунія реалізують окремі спільні проєкти, однак не мають єдиного довгострокового стратегічного плану розвитку транскордонної рекреації, який би синхронізував інвестиційну, інфраструктурну, природоохоронну та маркетингову політику. Відсутність єдиних цифрових карт, узгоджених стандартів маркування, систем спостереження та спільного туристичного бренду знижує потенціал регіону стати цілісною міжнародною дестинацією сталого туризму (як, наприклад, Альпи чи Крко у Словаччині) [50]. Це означає, що турист, який перетинає кордон, часто стикається з різними підходами до інформаційного супроводу, системи знакування, інтерпретації природних і культурних об'єктів, різними мовними та візуальними стандартами. У результаті транскордонний простір сприймається не як єдиний рекреаційний регіон, а як «мозаїка» окремих територій, що ускладнює позиціонування карпатського прикордоння на міжнародному ринку сталого туризму, стримує розвиток довгих

маршрутів (long-distance trails), спільних тематичних турів, інтегрованих пакетів послуг та транспорту.

Додатковим бар'єром є цифрова нерозвинутість туристичної інфраструктури, зокрема відсутність інтерактивних карт маршрутів, систем GPS-навігації, мобільних додатків, онлайн-квитків, систем збору даних про туристичні потоки, а також інтегрованих транскордонних платформ для промоції туристичних продуктів. Це обмежує доступність інформації для різних груп відвідувачів (молодь, іноземні туристи, люди з інвалідністю), зменшує привабливість регіону для самостійних мандрівників, які звикли планувати подорожі в цифровому середовищі, і ускладнює оперативне управління потоками відвідувачів. У Румунії цифрові рішення активно впроваджуються у природоохоронні території, а їх використання є обов'язковим елементом туристичного менеджменту: створюються інтерактивні веб-портали, мобільні застосунки з офлайн-картами, системи онлайн-бронювання екскурсій, автоматизований збір статистики щодо відвідуваності, інтеграція з національними та європейськими туристичними платформами. В Україні ж цифровізація перебуває на початковому етапі та залежить здебільшого від грантових проектів, що робить її фрагментарною, несталою та залежною від зовнішнього фінансування [58]. Відсутність єдиної цифрової екосистеми для НПП «Вижницький» та сусідніх територій означає, що значна частина потенціалу регіону залишається «невидимою» для онлайн-аудиторії: маршрути не представлені у глобальних навігаційних сервісах, немає зручних інструментів бронювання та купівлі послуг, слабо розвинені механізми отримання зворотного зв'язку, відгуків та аналітики поведінки відвідувачів. Це ускладнює стратегічне планування, оскільки адміністрація Парку та органи місцевого самоврядування мають обмежені дані для прийняття управлінських рішень і не можуть повною мірою використовувати цифрові інструменти для просування, управління рекреаційним навантаженням та формування позитивного міжнародного іміджу транскордонного регіону.

Суттєвою проблемою залишаються різні стандарти підготовки туристичних гідів, рятувальників та інструкторів, а також відсутність узгоджених норм безпеки у транскордонних маршрутах. Румунські парки мають систему сертифікації за європейськими стандартами, тоді як українська система такого механізму не має або не забезпечує належного контролю. Це створює ризики під час організації спільних походів, екскурсій або еко-освітніх програм [59].

Узагальнюючи, організаційні, управлінські та соціально-економічні бар'єри розвитку сталого туризму в українсько-румунському транскордонному просторі мають системний характер і вимагають комплексних трансформацій. Їх подолання можливе лише через модернізацію управління природоохоронними територіями, розроблення довгострокової спільної стратегії транскордонного туризму, розвиток партнерств, забезпечення фінансової стабільності парків, впровадження цифрових рішень, залучення громад та посилення екологічної освіти. В іншому випадку транскордонні природні території ризикують втратити екологічну стійкість і можливість стати повноцінною міжнародною дестинацією сталого туризму.

3.3. Транскордонні обмеження та проблеми інтеграції в міжнародні туристичні мережі Румунією та Україною

Транскордонна інтеграція природоохоронних територій України та Румунії в міжнародні туристичні мережі стикається з рядом складних правових, просторових, інституційних, інфраструктурних та політико-безпекових обмежень, які суттєво впливають на можливості формування спільного туристичного простору та сталого туристичного продукту у Карпатському регіоні. Попри природну спільність екосистем, історико-культурну динаміку та наявність транскордонного потенціалу, українські та румунські природоохоронні території, включно з НПП «Вижницький», Національним парком Марамуреш, Ванаторі-Нямц, П'ятра-Крайулуй та Родна, інтегруються в міжнародні туристичні мережі нерівномірно. Це пояснюється різницею у нормативних режимах, фінансових можливостях, стандартах менеджменту, інституційній

спроможності та політичному контексті, що впливає на туристичну привабливість регіону з точки зору міжнародних відвідувачів.

Одним із найбільш суттєвих обмежень є відмінності у правових і політичних режимах, які регулюють транскордонні переміщення, природокористування, рекреаційну діяльність та менеджмент природоохоронних територій. Румунія, як держава-член ЄС та Шенгенської зони, інтегрована у європейські екологічні та туристичні мережі (Natura 2000, European Green Belt, PAN Parks, European Wilderness Network), тоді як Україна перебуває у процесі адаптації законодавства та стандартів до європейських вимог. Відсутність України у Шенгенському просторі створює адміністративні труднощі для туристів, що перешкоджає формуванню транскордонних маршрутів із вільним пересуванням та зменшує конкурентоспроможність спільних туристичних продуктів Карпатського регіону на європейському ринку [60].

Другим ключовим обмеженням є нестача інституційної синхронізації між українськими та румунськими природоохоронними структурами, яка проявляється у різних моделях управління, обсягах повноважень, механізмах фінансування та підходах до рекреаційної діяльності. У Румунії природоохоронні території приєднані до єдиних мереж Natura 2000, що передбачає наявність спільного реєстру охоронюваних територій, узгоджених методик менеджменту, системи контролю та моніторингу біорізноманіття. В Україні така інтеграція перебуває на стадії формування, а система управління ПЗФ значною мірою централізована і залежить від державного фінансування. Це ускладнює включення українських парків до спільних туристичних мереж та знижує їхню привабливість для транскордонних туристичних продуктів [61].

Проблемою є і асиметричний розвиток туристичної інфраструктури, який формує дисбаланс між туристичними можливостями країн. Румунські Карпати мають розвинену мережу маркованих маршрутів європейського стандарту, систему інформаційних центрів, інфраструктуру безпеки, сучасні платформи для спостереження, екологічні паркінги та механізми контролю туристичних потоків. Українські природоохоронні території, включно з НПП «Вижницький»,

розвивають інфраструктуру значно повільніше та нерівномірно, залежно від доступності донорських коштів. Нерівність інфраструктурного забезпечення ускладнює інтеграцію українських маршрутів у міжнародні мережі, такі як «Via Carpatia», «Green Carpathians Trail», «Transcarpathian Eco Route» та «E-paths» (європейські довгі піші маршрути) [62].

Суттєвим транскордонним обмеженням є відсутність сучасних пунктів пропуску та слабка транспортна доступність гірських районів, що унеможливлює повноцінну інтеграцію маршрутів та туристичних потоків. Між Вижницьким районом та румунськими парками немає функціонуючих піших або велосипедних переходів, а автомобільні пункти пропуску розташовані на значній відстані. Це створює просторову фрагментацію туристичних потоків та ускладнює формування спільних багатоденних маршрутів з елементами природної інтерпретації та сталого туризму. Транспортна недоступність є однією з головних причин, чому туристи ЄС рідко відвідують українську частину Карпат, віддаючи перевагу добре інтегрованим румунським національним паркам [63].

До системних обмежень належать різні стандарти безпеки, сертифікації гідів і вимог до туристичної інфраструктури, що створює ризики для транскордонних туристичних маршрутів. У Румунії сертифікація гідів та операторів регулюється національними та європейськими стандартами (European Tourism Safety Guidelines), тоді як в Україні стандарти безпеки не уніфіковані. Це ускладнює організацію спільних турів, спортивних маршрутів, гірських походів та велоподорожей, що потребують єдиних протоколів безпеки, маркування та інформування туристів [64].

Важливим фактором, що стримує інтеграцію, є асиметричний рівень цифровізації туристичних систем. Румунські національні парки використовують цифрові карти, мобільні додатки, онлайн-відстеження рекреаційних потоків, інтегровані інформаційні бази, системи віртуальних турів та спільні транскордонні онлайн-платформи для просування природного туризму. Українські парки перебувають на початковій стадії цифрової трансформації, що

зумовлено обмеженим фінансуванням та нестачею технічної спроможності. Відсутність спільних цифрових маршрутів, інтерактивних карт і координаційних платформ ускладнює формування єдиного бренду транскордонного туристичного регіону [65].

Ще одним вагомим обмеженням є різниця у маркетингових підходах, що формує асиметричне представлення Карпат у міжнародному інформаційному просторі. Румунія активно просуває свої парки у рамках європейських програм (EUROPARC, EDEN, Carpathian Sustainable Tourism Platform), використовує професійні маркетингові кампанії, брендинг природних територій і системні медіа-ініціативи. Українські природоохоронні території мають слабку маркетингову присутність на глобальних туристичних ринках, що призводить до недооцінки їхнього потенціалу туристами ЄС та низького рівня включення маршрутів у міжнародні туристичні платформи [66].

Додатковим транскордонним бар'єром є недостатність довгострокової стратегічної координації між Україною та Румунією у сфері природоохоронного менеджменту й сталого туризму. Більшість проєктів співпраці реалізуються як короткотермінові ініціативи в рамках Interreg CBC або ENI CBC, що мають обмежений вплив на структурну інтеграцію туристичних систем. Відсутність єдиного транскордонного плану розвитку сталого туризму, спільних критеріїв менеджменту природних територій, погоджених рекреаційних норм і спільної мережі екотурів знижує ефективність співпраці й обмежує можливості для створення єдиного туристичного продукту Карпат [67].

Важливою проблемою є також геополітичні та безпекові фактори, зокрема російська агресія проти України, яка впливає на мобільність туристів, інвестиційний клімат, фінансування природоохоронних програм і міжнародну привабливість українських регіонів. Значна частина міжнародних туристичних мереж уповільнила інтеграцію українських територій через безпекові ризики, що негативно відображається на розвитку транскордонних туристичних кластерів. Водночас Румунія, як член ЄС та НАТО, демонструє стабільність, що створює дисбаланс у розвитку туристичного сектору прикордоння [68].

Таким чином, транскордонні обмеження та проблеми інтеграції природоохоронних територій Румунії та України в міжнародні туристичні мережі є багатофакторними та вимагають комплексних політичних, інституційних, інфраструктурних та управлінських рішень. Подолання цих бар'єрів можливе лише за умови адаптації українського законодавства до стандартів ЄС, створення спільної транскордонної туристичної політики, модернізації інфраструктури, цифровізації туристичного продукту, розвитку мереж партнерства між природоохоронними установами та формування єдиного карпатського туристичного бренду. Без таких трансформацій Карпатський регіон ризикує втратити свій потенціал у системі міжнародного сталого туризму й залишитися периферійною дестинацією на європейській туристичній карті.

РОЗДІЛ 4. НАПРЯМИ ТА ІНСТРУМЕНТИ УДОСКОНАЛЕННЯ СТАЛОГО ТУРИСТИЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ НПП «ВИЖНИЦЬКИЙ» У КОНТЕКСТІ ТРАНСКОРДОННОЇ СПІВПРАЦІ

4.1. Стратегічні та управлінські підходи до розвитку сталого туризму НПП «Вижицький»

Стратегічні та управлінські підходи до розвитку сталого туризму в НПП «Вижицький» в умовах транскордонного співробітництва формуються на основі інтеграції міжнародних природоохоронних стандартів, адаптивних моделей менеджменту, принципів сталого використання природних ресурсів та узгодження туристичної діяльності із транскордонною екологічною політикою. У сучасних умовах національні природні парки повинні розвиватися як комплексні природоохоронно-рекреаційні системи, що поєднують збереження біорізноманіття, підвищення якості рекреаційних послуг, участь громад, просторову інтеграцію із сусідніми природними територіями та цифрову трансформацію управління. Для НПП «Вижицький» це означає необхідність переходу від традиційної моделі охорони природи до моделі «ecosystem-based management» — управління на основі екосистемних процесів і адаптивної реакції на зміни рекреаційного тиску, кліматичних факторів, соціально-економічного середовища та туристичних потоків [69].

Ключовою стратегічною орієнтацією Парку є застосування принципів сталого туризму, визначених Глобальною радою зі сталого туризму (GSTC) та рекомендаціями IUCN щодо менеджменту природоохоронних територій. Ці принципи передбачають мінімізацію негативного антропогенного впливу на екосистеми, забезпечення економічної життєздатності туризму, залучення місцевих громад, збереження культурної спадщини та забезпечення взаємодії туристів із природою через інтерпретаційні інструменти. Для НПП «Вижицький» важливо інтегрувати ці принципи у Плани організації території, щорічні програми розвитку туризму, рекреаційне зонування та цифрові системи моніторингу [70].

Важливим напрямом удосконалення управління туристичними потоками в НПП «Вижницький» є імплементація міжнародних моделей LAC (Limits of Acceptable Change) та VERP (Visitor Experience and Resource Protection), які формують науково обґрунтовану основу для регулювання відвідування природоохоронних територій. Обидві моделі зорієнтовані на те, щоб збалансувати потреби розвитку туризму з необхідністю збереження екосистем, забезпечуючи сталість рекреаційного використання та недопущення деградації природних комплексів під впливом антропогенних навантажень.

Модель LAC передбачає визначення меж допустимих змін у природних та соціальних умовах під впливом туризму. Це означає, що адміністрація Парку повинна ідентифікувати так звані «критичні індикатори» стану території — ступінь втоптування ґрунту, ерозію стежок, пошкодження рослинного покриву, шумові навантаження, кількість відходів, рівень порушення природної поведінки тварин тощо. Для кожного індикатора встановлюються порогові значення, перевищення яких вказує на загрозу екологічній стабільності. Наприклад, якщо ширина стежки збільшується більш ніж на певний відсоток або фіксується надмірне витоптування лісового покриву, це є сигналом для управлінського втручання. LAC не забороняє туризм, але вимагає його адаптації: зміни маршрутів, введення сезонних обмежень, створення альтернативних екостежок, встановлення додаткових настилів, огорож і пунктів рекреаційної інфраструктури. Таким чином, модель дозволяє гнучко реагувати на екологічні зміни й мінімізувати негативні наслідки без тотального обмеження відвідування.

Модель VERP, розроблена Службою національних парків США, акцентує увагу не лише на стані природних ресурсів, а й на якості рекреаційного досвіду відвідувачів. Її основна ідея — забезпечити такий рівень відвідуваності, який не погіршує екологічний стан території та водночас гарантує комфорт і безпеку туристів. VERP передбачає визначення «зон бажаного рекреаційного досвіду», для яких встановлюються чіткі параметри: щільність відвідувачів на маршруті, допустимий рівень шуму, кількість одночасних груп на локації, допустимі інфраструктурні втручання, рівень соціальних конфліктів між різними

категоріями туристів (піші, велосипедні, кінні маршрути). Якщо кількість людей перевищує допустиму норму, це може призвести до втрати автентичності природного середовища, черг на оглядових точках, руйнування стежок, підвищеного стресу у тварин та погіршення якості досвіду. VERP дозволяє вчасно ідентифікувати такі ризики та застосувати коригувальні заходи: обмеження денного відвідування, запровадження онлайн-бронювання маршрутів, розподіл потоків між альтернативними трасами, створення зон тиші, перенесення популярних локацій на більш стійкі ділянки.

У поєднанні моделі LAC і VERP формують комплексний підхід до управління рекреаційним навантаженням. LAC фокусується на екологічних параметрах і межах стійкості природних систем, тоді як VERP — на якості відвідування та соціальній складовій туризму. Їхня спільна реалізація дає змогу вибудувати адаптивну систему управління, що реагує не лише на факт перевантаження території, але й на динаміку змін у природних і рекреаційних умовах. Для НПП «Вижницький» це означає можливість:

- впроваджувати науково обґрунтоване зонування території з різними режимами відвідування;
- визначати маршрути, які потребують обмежень або реконструкції;
- встановлювати оптимальні межі щоденного й сезонного відвідування;
- створювати альтернативні стежки для розосередження потоків;
- регулювати поведінку відвідувачів через інформаційні кампанії та інтерпретаційні системи;
- оцінювати довгостроковий вплив туризму на екосистеми та адаптувати політику управління до реальних даних.

Практичне впровадження цих моделей особливо важливе для гірських парків, де екосистеми є вразливими до ерозії, витоптування, змивів, зміни поведінки тварин і втрати природних оселищ. Завдяки LAC і VERP НПП «Вижницький» може переходити від реактивного до проактивного управління —

не лише усувати наслідки надмірного рекреаційного тиску, а й попереджувати їх появу через своєчасний моніторинг і прогнозування впливів.

Таким чином, імплементація LAC і VERP стає ключовим механізмом формування сталої туристичної політики, яка забезпечує гармонійне співіснування людини й природи, зберігає екологічну рівновагу та підвищує якість рекреаційного досвіду для всіх категорій відвідувачів.

НПП «Вижницький» може застосовувати елементи цих моделей на основі регулярного моніторингу ерозії стежок, кількості відвідувачів, ступеня рекреаційного зношення, шумового навантаження та порушень природоохоронного режиму. Запровадження системи «динамічного контролю маршрутів» — з обмеженням кількості відвідувачів у пікові періоди — відповідає європейським практикам сталого менеджменту у національних парках Норвегії, Румунії та Австрії [71].

Одним із ключових управлінських підходів є розширення цифрової екосистеми управління туризмом, що передбачає створення інтерактивних карт маршрутів, мобільних додатків з навігацією, онлайн-квитків, системи цифрового обліку відвідувачів, сенсорних станцій моніторингу та платформ для інтерактивної інтерпретації природи. Цифровізація є важливою умовою інтеграції з європейськими туристичними мережами, які вимагають доступності даних, стандартизованих маршрутів, інформаційної інфраструктури та сучасних комунікаційних інструментів. Створення «Єдиного цифрового центру сталого туризму НПП «Вижницький» дозволить здійснювати автоматизований контроль потоків, підвищити рівень безпеки, полегшити навігацію та оптимізувати взаємодію відвідувачів із природними об'єктами [72].

Стратегічно важливим є розвиток транскордонного партнерства у сфері туризму. НПП «Вижницький» може посилити співпрацю з румунськими національними парками (Марамуреш, Ванаторі-Нямц, П'ятра-Крайулуй, Родна) шляхом створення спільних екомаршрутів, стандартизованих інтерпретаційних платформ, спільних туристичних продуктів, інтегрованої системи навігації та транскордонного бренду. Формування «Карпатського транскордонного

туристичного кластеру» дозволить синхронізувати управлінські інструменти, узгодити природоохоронні вимоги, об'єднати інформаційні системи й забезпечити конкурентність регіону на міжнародному ринку. Ефективна координація можлива шляхом створення постійної координаційної платформи на базі Carpathian Sustainable Tourism Platform (CSTP) та впровадження спільних програм сертифікації туристичних продуктів [73].

Важливим управлінським пріоритетом є зміцнення інституційної спроможності НПП «Вижницький», що включає професійну підготовку персоналу, розвиток компетенцій у сферах рекреаційного планування, GIS-аналізу, природної інтерпретації, кризового менеджменту та транскордонної координації. Організація спільних навчальних програм з румунськими парками, участь у семінарах EUROPARC Federation, тренінгах Interreg CBC та ENI CBC сприятиме підвищенню професійного рівня персоналу і гармонізації стандартів управління [74].

Суттєвим напрямом стратегічного розвитку є посилення участі місцевих громад через моделі community-based tourism. НПП «Вижницький» може розвивати партнерства з громадами Берегомета, Вижниці, Мигового та інших населених пунктів через створення мережі зелених садиб, інтеграцію локальної гастрономії та ремесел у туристичний продукт, розвиток соціальних підприємств та залучення населення до інтерпретаційних програм. Взаємодія з громадами підвищує рівень підтримки природоохоронних заходів, зменшує конфлікти між економічною діяльністю та охороною природи й створює нові можливості для місцевого розвитку. Такий підхід відповідає моделі «Inclusive Protected Area Management», що активно впроваджується у багатьох європейських країнах [75].

Стратегічним інструментом є розвиток екологічної інтерпретації та екоосвіти, що дозволяє змінювати поведінкові моделі відвідувачів, підвищувати їхню відповідальність і створювати ціннісний зв'язок із природою. Розширення роботи візит-центру, створення маршрутів із цифровими QR-поясненнями, проведення тематичних виставок, залучення румунських фахівців до спільних освітніх програм та впровадження мобільних інтерпретаційних станцій

сприятиме адаптації Парку до міжнародних стандартів природної інтерпретації, сформульованих Ф. Тілденом і EUROPARC [76].

Ключовим управлінським підходом є забезпечення фінансової стійкості Парку. Можливі інструменти включають розширення спектру платних рекреаційних послуг, запровадження добровільних «еко-внесків», партнерство з бізнесом, участь у грантових програмах Interreg Europe, LIFE Programme, Horizon Europe, а також розвиток соціального підприємництва на базі Парку. Створення фонду сталого туризму НПП «Вижницький» дозволить акумулювати кошти для модернізації інфраструктури, догляду за маршрутами, впровадження цифрових рішень та проведення природоохоронних заходів. Такий підхід успішно використовується в європейських національних парках, зокрема в Татрах, Альпах і Піренеях [77].

Узагальнюючи, стратегічні та управлінські підходи, необхідні для розвитку сталого туризму в НПП «Вижницький», передбачають комплексний перехід до інтегрованої моделі менеджменту, що синхронізує екологічні, соціальні та економічні пріоритети, модернізує інфраструктуру, підсилює транскордонну взаємодію та формує нову якість туристичного продукту, орієнтованого на міжнародні стандарти. Таке стратегічне переорієнтування дозволить НПП «Вижницький» не лише зберегти унікальні природні комплекси, але й стати потужним центром сталого туризму у Карпатському прикордонні.

4.2. Формування транскордонних туристичних продуктів та інтеграція у міжнародні мережі

Формування транскордонних туристичних продуктів між національними природними парками України та Румунії, включно з НПП «Вижницький», є стратегічним завданням, що передбачає поєднання природних, культурних та інфраструктурних ресурсів двох країн у єдину туристичну систему, здатну конкурувати на європейському ринку та відповідати міжнародним критеріям сталого туризму. У сучасних умовах транскордонний туристичний продукт має базуватися на принципах комплексності, тематичної спеціалізації, екологічної

безпеки, маршрутизаційної доступності, цифрової інтеграції та спільного маркетингу. Для НПП «Вижницький» це передбачає створення туристичних маршрутів та сервісів, що об'єднують природоохоронні території Буковини з румунськими національними парками Марамуреш, Родна, П'ятра-Крайулуй та Ванаторі-Нямц, формуючи єдиний «карпатський туристичний коридор» із високою доданою вартістю.

Основою транскордонних туристичних продуктів є формування спільних тематичних маршрутів, що інтегрують природні комплекси, автентичні поселення, історико-культурні об'єкти, етнографічні локації та рекреаційні зони. Одним із перспективних напрямів є створення «Green Carpathians Trail» — великого транскордонного маршруту, який з'єднає Вижницький парк із румунськими гірськими масивами Ретуза, Марамуреш та Родна. Потенційна довжина маршруту може становити понад 150–200 км, включаючи зони різної складності, еколого-пізнавальні стежки, оглядові майданчики, водоспади, карстові утворення та лісові масиви. Створення такого маршруту відповідатиме стандартам Європейської федерації промаркованих шляхів (ERA), що дозволить інтегрувати його в систему європейських маршрутів E-paths і забезпечити міжнародну привабливість [78].

Перспективним продуктом є формування мережі транскордонних етнокультурних маршрутів, які можуть поєднувати буковинську та гуцульську спадщину України з мармароською, молдовською та буковинською культурною спадщиною Румунії. Такий маршрут може включати традиційні ремесла, дерев'яну архітектуру, музеї гуцульської культури, гастрономічні локації, фестивальні події, сакральні об'єкти та автентичні села. Для НПП «Вижницький» важливим є включення до транскордонного етнокультурного кластера сіл Виженки, Мигового, Черешнянки та румунських населених пунктів Ізворул, Кимпулунг-Молдовенеск та мікрорегіону Марамуреш. Така інтеграція відповідає міжнародній програмі «Cultural Routes of the Council of Europe» і може сприяти включенню маршруту до мережі сертифікованих культурних шляхів Європи [79].

Окремий напрям становить розвиток транскордонних природоохоронних туристичних продуктів, що передбачають спільні науково-інтерпретаційні програми, освітні екомаршрути, фототури, спостереження за дикою природою, тематичні тури з вивчення ландшафтів, флори та фауни. Румунські парки мають значний досвід реалізації програм wildlife watching (спостереження за ведмедем, риссю, вовком), а НПП «Вижницький» може стати частиною транскордонної мережі таких турів, включивши маршрути через Смугарські водоспади, перевал Німчич, урочище Репужинці та лісові масиви Черемосько-Сіретського вододілу. Розвиток таких турів потенційно може інтегрувати парк у мережі PAN Parks та European Wilderness Society, що значно підвищить міжнародний імідж регіону [80].

Важливим стратегічним напрямом є інтеграція НПП «Вижницький» у міжнародні мережі сталого туризму, такі як European Charter for Sustainable Tourism (EUROPARC), Natura 2000 Tourism Network, Transboundary Parks Programme та Carpathian Sustainable Tourism Platform. Отримання сертифіката «Європейська хартія сталого туризму» (ECST) дозволить НПП «Вижницький» вийти на новий рівень менеджменту, оскільки ECST вимагає розробки довгострокового плану сталого туризму, співпраці з громадами, створення індикаторів моніторингу, підготовки персоналу та інтеграції інфраструктури з європейськими стандартами. Участь у програмі Transboundary Parks Programme відкриє можливість формування «транскордонного паркового партнерства» між НПП «Вижницький» та румунськими парками, що включатиме спільні плани менеджменту, координацію охоронних заходів, розвиток мережі транскордонних маршрутів і обмін досвідом [81].

Для ефективного формування транскордонного туристичного продукту ключовим завданням є уніфікація маркування маршрутів та інтерпретаційних матеріалів, що забезпечує безперервність сприйняття території як єдиного рекреаційного простору, незалежно від державного кордону. У сучасному туристичному менеджменті стандартизоване маркування є не лише технічним питанням, а стратегічною умовою інтеграції маршрутів у міжнародні системи

навігації, підвищення якості туристичного досвіду та посилення транскордонної співпраці на основі сталого управління.

Уніфікація передбачає використання єдиних інформаційних стендів, виконаних у спільному дизайні, з однаковими підходами до структури, стилю, типографіки, мовного оформлення та подачі інтерпретаційних матеріалів. Це забезпечує інформативність, зрозумілість та візуальну цілісність маркованої інфраструктури. Крім базових відомостей про маршрут, стенди повинні містити інформацію про природоохоронний режим, рівень складності, часову тривалість, зони підвищеної екологічної чутливості, заборони та рекомендації щодо поведінки туристів. Спільний дизайн стендів підсилює відчуття єдиного туристичного простору та формує транскордонну ідентичність маршруту.

Невід'ємною частиною уніфікованої системи є QR-коди, які забезпечують швидкий доступ до розширених цифрових матеріалів: деталізованих карт, 3D-моделей рельєфу, аудіогідів, відеоінструкцій, перекладів інтерпретаційних текстів кількома мовами, актуальних даних про погоду та попереджень. QR-коди усувають мовні бар'єри, оскільки дозволяють адаптувати контент для туристів з різних країн і забезпечують можливість його оновлення без додаткових витрат на друк нових стендів.

Важливою складовою є уніфікація систем навігації та вказівників, що передбачає використання однакових піктограм, стрілок, кольорової гами, розмірів і способів розміщення маркування вздовж маршрутів. Спільна навігаційна система полегшує орієнтування для іноземних туристів, які перетинають кордон у межах одного маршруту, й дозволяє уникнути плутанини, що виникає через різні стандарти позначення у двох країнах. Це особливо важливо для гірських регіонів, де ризик дезорієнтації підвищується через складний рельєф, погодні зміни, густі лісові масиви та обмежену видимість.

Уніфікація також охоплює картографічні матеріали — паперові карти, схеми на стендах, електронні карти для мобільних додатків і GPS-навігаторів. Створення спільної картографічної бази для українських та румунських маршрутів дає змогу формувати безперервні транскордонні туристичні коридори

та уникати суперечностей у відображенні меж, назв, довжин маршрутів, розташування інфраструктурних точок та зон з обмеженим доступом. Спільне картографування є передумовою для інтеграції маршрутів у міжнародні навігаційні платформи.

Завершальним елементом є мобільні додатки, які виступають сучасним інструментом інтерпретації природи, безпеки та навігації. Уніфікований мобільний додаток або узгоджений набір інструментів повинен містити офлайн-карти, GPS-треки, режим тривожного сигналу, сповіщення про зміни маршруту, інформацію про природні об'єкти, гідів, можливість залишати відгуки, а також дані про завантаженість маршрутів у режимі реального часу для управління потоками.

Такий комплексний підхід формує передумови для створення єдиного транскордонного туристичного продукту, який є зрозумілим, безпечним, технологічно сучасним і комфортним для іноземних відвідувачів. Уніфікована система маркування та інтерпретації дозволяє маршрутній мережі функціонувати як інтегрований рекреаційний простір, а не як два окремі національні сегменти, що безпосередньо підвищує конкурентоспроможність регіону.

Спільне картографування українських та румунських маршрутів є ключовою умовою для включення їх у міжнародні навігаційні системи, такі як Outdoor Active, AllTrails, Komoot та ViewRanger [82]. Інтеграція до цих платформ забезпечує міжнародну видимість маршрутів, доступність даних для туристів з усього світу, можливість планування подорожей, порівняння складності, перегляду відгуків, а також підключення екосистеми сервісів — від GPS-навігації до рекомендацій локальних об'єктів. Потрапляння до таких платформ не лише збільшує потік іноземних туристів, а й формує новий рівень стандартів — цифрових, інформаційних і безпекових — що автоматично підвищує якість управління рекреаційними ресурсами з обох боків кордону.

Завдяки комплексній уніфікації маркування, інтерпретації та цифрових інструментів транскордонні маршрути набувають ознак сучасної міжнародної

дестинації, здатної конкурувати з європейськими природоохоронними регіонами, які вже інтегровані у глобальний туристичний простір.

Однією з перспективних інновацій є створення транскордонної цифрової туристичної платформи «Upper Prut–Carpathians», яка об'єднає маршрути, об'єкти, сервіси, туристичні продукти, місця проживання, транспортні опції та календар подій. Платформа може стати спільним маркетинговим інструментом, який працюватиме у єдиному візуальному стилі та забезпечуватиме інтеграцію НПП «Вижицький» у європейські туристичні мережі. Важливо, щоб цифрова платформа містила інструменти реального часу для моніторингу потоків, інтерактивні карти, аудіогіди, модуль для бронювання турів та систему просування у соціальних мережах відповідно до стандартів Destination Management Organizations (DMO) [83].

Важливу роль у розвитку транскордонного співробітництва та формуванні конкурентоспроможної дестинації відіграє спільний брендинг, який здатний об'єднати українську та румунську частини регіону в єдиний, цілісний туристичний простір. У сучасних умовах туристичні території конкурують не лише за якістю природних ресурсів чи інфраструктурою, але й за здатністю сформувати сильний, емоційно привабливий бренд, що забезпечує впізнаваність, послідовність комунікацій та зрозуміле позиціонування на міжнародному ринку.

Одним із перспективних концептів є позиціонування регіону як «Carpathian Borderlands — Wild & Authentic», що відображає ключові цінності транскордонного простору: дикість і недоторканність природних ландшафтів, автентичність культурної спадщини, глибину локальних традицій, гостинність прикордонних громад та унікальний синтез українських і румунських культурних впливів. Такий бренд логічно підкреслює те, що Карпатське прикордоння зберегло не лише природні екосистеми, але й спосіб життя, який виник і розвивався у гірському середовищі протягом століть.

Спільний бренд формує єдину маркетингову рамку, в межах якої можуть просуватися різноманітні туристичні продукти — екостежки, гастрономічні тури, етнографічні маршрути, пригодницькі подорожі, тематичні транскордонні

події. Замість того, щоб українські та румунські локації просувалися окремо, бренд дозволяє подати їх як частини більшої історії — єдиного транскордонного регіону, у якому природа, культура та стиль життя створюють інтегрований туристичний наратив.

Крім підвищення впізнаваності, спільний бренд виконує низку стратегічних функцій:

1. Формування конкурентної переваги

Транскордонний регіон позиціонується не як сума національних парків, а як унікальна міжнародна дестинація. Це дозволяє стояти в одному ряду з іншими великими брендowanymi природними регіонами — Альпами, Татрами, Трансільванією, Каринтією.

2. Підсилення маркетингової ефективності

Єдина айдентика, візуальний стиль, слоган, логотип, стандартизовані матеріали (карти, путівники, сайт, соцмережі) знижують витрати на просування та роблять комунікацію більш послідовною.

3. Підвищення довіри та привабливості для туристів ЄС

Іноземні туристи частіше обирають дестинації, які мають чітке брендвання та зрозумілий імідж. Єдиний бренд підсилює відчуття безпеки, передбачуваності та організованості регіону.

4. Створення транскордонної ідентичності

Бренд стимулює громади обох країн бачити себе частиною більшої спільності, а не окремих локальних сегментів. Це покращує комунікацію, партнерство та розвиток спільних туристичних продуктів.

5. Підтримка транскордонної інфраструктури та цифрової інтеграції

Під одним брендом легше розвивати спільні карти, туристичні портали, додатки, інформаційні центри та маршрути. Бренд стає «парасолькою» для всіх сервісів.

6. Акцент на автентичі та природності

Слоган «Wild & Authentic» відображає ключові конкурентні переваги регіону: дикі лісові масиви, відносно низьку урбанізацію, традиційні побутові практики, збережений фольклор і культурний код.

Таким чином, спільний брендинг є не просто елементом маркетингу, а стратегічною передумовою успішної транскордонної інтеграції. Він створює фундамент для довгострокового просування території на міжнародному ринку, об'єднує різні туристичні ресурси в єдину смислову систему та сприяє формуванню потужного туристичного кластера, здатного залучати відвідувачів з країн ЄС і поза їх межами.

Нарешті, створення транскордонних туристичних продуктів має супроводжуватися розробкою спільних стандартів безпеки та якості, що охоплюють підготовку гідів, маркування маршрутів, управління ризиками, сертифікацію місць розміщення, стандарти інтерпретації природи, правила поведінки на території парків та управління рекреаційним навантаженням. Такі стандарти є обов'язковою передумовою для включення парків до провідних міжнародних мереж сталого туризму та гарантією високого рівня туристичних послуг [84].

Узагальнюючи, формування транскордонних туристичних продуктів та інтеграція НПП «Вижницький» у міжнародні мережі потребують системного розвитку спільної інфраструктури, цифрових інструментів, маркетингу, безпеки, природної інтерпретації, професійної підготовки та координації з румунськими партнерами. Синхронізація цих елементів дозволить створити конкурентний транскордонний туристичний простір, підвищити міжнародну впізнаваність НПП «Вижницький», забезпечити збереження природних екосистем і підтримати економічний розвиток місцевих громад Карпатського прикордоння.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження проблем та перспектив розвитку сталого туристичного менеджменту Національного природного парку «Вижницький» у контексті транскордонної співпраці між Україною та Румунією було встановлено, що забезпечення збалансованого функціонування природоохоронних територій потребує багаторівневого, інтегрованого та адаптивного підходу, орієнтованого на поєднання екологічних, соціальних, економічних та управлінських пріоритетів. Проведений аналіз теоретико-організаційних засад сталого розвитку туризму засвідчив, що сучасні моделі управління природоохоронними територіями ґрунтуються на принципах мінімізації впливу на природні екосистеми, розвитку еколого-освітньої діяльності, оптимізації туристичних потоків, активної участі місцевих громад та впровадженні міжнародних стандартів природної інтерпретації і відповідальної рекреації. У цьому контексті природно-заповідний фонд України, зокрема Вижницький НПП, має значний потенціал для формування якісного туристичного продукту, однак потребує модернізації інфраструктури, зміцнення інституційної спроможності й розвитку нормативно-управлінської бази.

Аналіз туристично-рекреаційного потенціалу НПП «Вижницький» показав, що парк володіє унікальними природними комплексами — гірськими ландшафтами, пралісовими масивами, гідрологічними атракціями, флористичним і фауністичним різноманіттям, значним культурно-етнографічним ресурсом. Ці фактори створюють передумови для розвитку пішохідного, екологічного, науково-пізнавального, етнокультурного та фототуризму. Водночас оцінка стану інфраструктури та поведінкових моделей відвідувачів показала, що зростання туристичної активності обумовлює потребу у впровадженні систем моніторингу потоків, регулювання рекреаційної ємності територій, підвищенні безпеки маршрутів, покращенні транспортної доступності та впровадженні сучасних цифрових рішень. Менеджмент Парку поступово інтегрується у транскордонні природоохоронні програми, проте існує потреба в інституційній

модернізації, синхронізації з європейськими стандартами та розширенні співпраці з румунськими партнерами.

Дослідження проблем розвитку сталого туризму в умовах транскордонного співробітництва виявило низку критичних викликів, що обмежують ефективність інтеграції природоохоронних територій України та Румунії. Серед основних екологічних бар'єрів виділено фрагментацію екосистем, ерозію туристичних стежок, перенавантаження маршрутів, зростання антропогенного впливу, зміну клімату та недостатність природоохоронного контролю. Інфраструктурно-просторовими обмеженнями є нерівномірність розвитку рекреаційної інфраструктури, низька транспортна доступність гірських районів, відсутність транскордонних пунктів пропуску та дисбаланс у розвитку цифрової туристичної інфраструктури. Організаційно-управлінські та соціально-економічні бар'єри включають інституційну асиметрію між країнами, нестачу фінансування, відсутність спільної транскордонної туристичної політики, недостатню участь місцевих громад, низький рівень екологічної свідомості та різні стандарти безпеки й підготовки кадрів.

Проведене дослідження визначило пріоритетні напрями та інструменти вдосконалення туристичного менеджменту НПП «Вижницький». Вони охоплюють адаптивне управління рекреаційними потоками, впровадження моделей LAC та VERP, розвиток цифрової інфраструктури, модернізацію системи природної інтерпретації, професійну підготовку персоналу, зміцнення партнерства з місцевими громадами, застосування економічних механізмів сталого фінансування, інтеграцію інтерпретаційних та екоосвітніх практик, розвиток співпраці з румунськими природоохоронними структурами та участь у міжнародних мережах сталого туризму. Особливо перспективним є створення транскордонних туристичних продуктів — тематичних маршрутів, екологічних коридорів, етнокультурних кластерів, природних інтерпретаційних програм, цифрових туристичних платформ та спільних маркетингових стратегій. Їх реалізація здатна перетворити Вижницький НПП і прилеглі румунські території на інтегровану міжнародну дестинацію сталого туризму.

У підсумку, розвиток сталого туристичного менеджменту НПП «Вижницький» у транскордонному просторі є можливим лише за умови комплексної модернізації управління, екологізації туристичної діяльності, залучення місцевих громад, розвитку інфраструктури, цифровізації рекреаційних сервісів, узгодження екологічних вимог із сусідніми румунськими парками та активної інтеграції у міжнародні туристичні мережі. Реалізація таких підходів забезпечить конкурентоспроможність регіону, збереже унікальні природні комплекси, підвищить якість рекреаційних послуг, активізує соціально-економічний розвиток прилеглих громад і сприятиме формуванню сталого транскордонного туристичного простору в Карпатах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. BirdLife International. Important Bird Areas in Ukraine : report. Cambridge : BirdLife International, 2020. [б. с.].
2. Carpathian Ecoregion Initiative. Environmental assessment report. Vienna : Carpathian Ecoregion Initiative, 2021. [б. с.].
3. Carpathian Sustainable Tourism Platform. Digital integration report. Brussels : Carpathian Sustainable Tourism Platform, 2022. [б. с.].
4. Carpathian Sustainable Tourism Platform. Digital solutions for protected areas. Brussels : Carpathian Sustainable Tourism Platform, 2022. [б. с.].
5. Council of Europe. Cultural routes programme : annual report. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2022. [б. с.].
6. Cole D., McCool S. Limits of acceptable change and visitor management. Missoula : National Wilderness Institute, 2016. 128 с.
7. Державне агентство водних ресурсів України. Гідрографічна характеристика Сіретського басейну. Київ : Держводагентство України, 2021. [б. с.].
8. EUROPARC Federation. Adaptive management models for protected areas. Regensburg : EUROPARC Federation, 2021. [б. с.].
9. EUROPARC Federation. Capacity building programme for protected areas. Regensburg : EUROPARC Federation, 2021. [б. с.].
10. EUROPARC Federation. Transboundary parks programme report. Regensburg : EUROPARC Federation, 2022. [б. с.].
11. European Commission. Financing mechanisms for protected areas in the EU. Brussels : European Commission, 2019. [б. с.].
12. European Commission. Quality standards for tourism services in protected areas. Brussels : European Commission, 2021. [б. с.].
13. European Environment Agency. Fragmentation of natural habitats in Eastern Carpathians : technical report. Copenhagen : EEA, 2020. [б. с.].
14. European Ramblers Association. Standards for European long-distance trails. Andermatt : European Ramblers Association, 2021. [б. с.].

15. European Tourism Safety Committee. Safety guidelines for mountain tourism. Brussels : ETSC, 2020. [б. с.].
16. Герасименко Н. П., Царик Л. П. Геоморфологія Карпатського регіону : монографія. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2018. 312 с.
17. Global Sustainable Tourism Council (GSTC). Global criteria for sustainable tourism. Washington : GSTC, 2022. [б. с.].
18. IPCC. Sixth assessment report : regional climate impacts in Eastern Europe. Geneva : IPCC, 2021. [б. с.].
19. Interreg Europe. Carpathian tourism integration study. Brussels : Interreg Europe Programme, 2023. [б. с.].
20. Interreg Romania–Ukraine. Cross-border cooperation evaluation. Bucharest : Interreg Programme, 2022. [б. с.].
21. Interreg Romania–Ukraine. Cross-border connectivity in the Carpathians. Bucharest : Interreg Programme, 2021. [б. с.].
22. Interreg Romania–Ukraine. Cross-border tourism cluster development report. Bucharest : Interreg Programme, 2023. [б. с.].
23. IUCN. Guidelines for protected area management categories. Gland : IUCN, 2020. 106 с.
24. Kmit A., Tarasiuk M. Soil erosion on mountain trails in the Carpathians. *Journal of Mountain Ecology*. 2019. Vol. 12. P. 45–58.
25. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Положення про Національний природний парк «Вижницький». Київ : Міндовкілля України, 2021. [б. с.].
26. Міністерство розвитку громад та територій України. Інфраструктурна доступність гірських районів України. Київ : Мінрегіон України, 2022. [б. с.].
27. Natura 2000 Network. Management standards and integration framework. Brussels : European Commission, 2020. [б. с.].
28. Національний природний парк «Вижницький». Еколого-освітній звіт. Вижниця : НПП «Вижницький», 2023. [б. с.].

- 29.Національний природний парк «Вижницький». Карта туристичних маршрутів та стежок. Вижниця : НПП «Вижницький», 2022. [б. с.].
- 30.Національний природний парк «Вижницький». Офіційний сайт. URL: <https://vyzhnyskyi-park.in.ua> (дата звернення: 10.12.2025).
- 31.Nyaupane G., Poudel S. Role of local communities in protected area tourism. *Tourism Management*. 2017. Vol. 61. P. 1–14.
- 32.OECD. Community-based tourism and local development. Paris : OECD Publishing, 2020. 142 с.
- 33.OECD. Rural development and green economy in Eastern Europe. Paris : OECD Publishing, 2020. 176 с.
- 34.Outdoor Active Platform. Technical integration guidelines. Munich : Outdooractive AG, 2020. [б. с.].
- 35.Прокопенко О. Етнокультурна спадщина Буковини. Чернівці : Рута, 2019. 248 с.
- 36.Stepanenko V., Krynytskyi H. Visitor behaviour models in protected areas of the Carpathians. *Environmental Studies Journal*. 2020. Vol. 15, No 2. P. 89–101.
- 37.Tilden F. Interpreting our heritage. Chapel Hill : University of North Carolina Press, 2008. 224 с.
- 38.UNDP Ukraine. Institutional capacity assessment of national parks. Kyiv : UNDP Ukraine, 2020. [б. с.].
- 39.UNWTO. Digital transformation of tourism destinations. Madrid : UNWTO, 2022. [б. с.].
- 40.UNWTO. Tourism and security in Eastern Europe : assessment. Madrid : UNWTO, 2023. [б. с.].
- 41.WWF Danube–Carpathian Programme. Tourism pressure analysis in the Carpathians. Vienna : WWF, 2022. [б. с.].
- 42.WWF Romania. Education for sustainable tourism in the Carpathians. Bucharest : WWF Romania, 2021. [б. с.].
- 43.Червона книга України. Рослинний світ. Київ : Глобалконсалтинг, 2021. 912 с.

44.Український гідрометеорологічний центр. Кліматичні характеристики
Прутсько-Сіретського регіону. Київ : УкрГМЦ, 2022. [б. с.].

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Матриця “LAC — Limits of Acceptable Change”
для ключових маршрутів НПП «Вижницький»

Показник	Маршрут «Смугарські водоспади»	Стежка «На перевал Німчич»	Стежка «Ворочівська»
Ерозія ґрунту	середня, локальні розмиви	низька	висока (після дощів)
Наявність сміття	помірна	низька	помірна
Щільність туристів у пікові дні	висока	середня	низька
Стан маркування	недостатній	добрий	фрагментарний
Пропускна здатність	перевищена	в межах норми	в межах норми
Рекомендації	обмеження вхідних потоків, облаштування настилів	підсилення інфраструктури	відновлення маркування

Призначення: показує, як оцінюється рекреаційне навантаження.

Порівняльна таблиця менеджменту природоохоронних територій
України та Румунії

Показник	Україна	Румунія
Правовий статус ПЗФ	Нац. закон «Про ПЗФ»	Закон 49/2011 (Natura 2000)
Фінансування	державне + проєкти	державне + EU funds
Туристична інфраструктура	нерівномірна	розвинена в Карпатах
Системи моніторингу	локальні	цифрові мережі
Працівники та гіді	нестача кадрів	професійна мережа
Транскордонна співпраця	точкова	системна (EUROPARC)

Індикатори моніторингу сталого туризму в НПП «Вижницький»

Група	Показник	Опис
Екологічні	стан ґрунтів	індекс ерозійності стежок
Екологічні	стан лісів	кількість сухостою, хвороби
Соціальні	задоволеність туристів	опитування, оцінки
Соціальні	кількість порушень	протоколи парку
Економічні	надходження від туризму	платні послуги, ековнески
Інституційні	рівень співпраці	кількість спільних проєктів